

Силвана Љ. Милошевић*
Универзитет у Нишу
Филозофски факултет Ниш
Департман за историју

Оригинални научни рад
УДК 821.163.41.09-97
930.85(497.11)
Примљено 24. 4. 2017.

Милош Н. Павловић**
ОШ Јован Јовановић Змај
Алексиначки рудник

Ђорђе Н. Ђекић***
Универзитет у Нишу
Филозофски факултет Ниш
Департман за историју

СТРЕЗОВА СМРТ У СРПСКОМ ПРЕДАЊУ

Смрт обласног господара Стреза чест је мотив у српском предању. Појављује се у житијима Стефана Првовенчаног, Доментијана, Теодосија, Даниловог настављача. Ови писци, преузимајући делимично постојеће предање мењају га према својим потребама и дају сопствено тумачење. У каснијим текстовима, његова интерпретација углавном зависи од података које је оставио Теодосије Хиландарац, али доноси и нове елементе, пре свега елементе косовског предања.

У раду се указује да је историјски догађај, Стрезова смрт, коришћен и као хагиографски мотив приликом грађења светитељских култова Св. Симеона, Св. Саве и Стефана Првовенчаног. Такође је ова прича у српском народу и његовој писаној и усменој традицији стално дограђивана. При томе, забележени чин склапања побратимства између великог жупана Стефана Немањића и Стреза представља по први пут у српској историји овај начин извршења умира.

Кључне речи: Стрез, Св. Сава, Доментијан, Теодосије, Стефан Првовенчани,

Српска историографија је крајем XX и почетком XXI века увела нове теме у своја систематска истраживања. Теме су, поред осталих, тако постале: инсигније српских владара, државност, али и култ, предање и идеологија. Међу њима, своје место је нашло и проучавање предања (МИХАЉЧИЋ: 1989; МИХАЉЧИЋ: 2001; МАРЈАНОВИЋ-ДУШАНИЋ: 2007; МАРЈАНОВИЋ-ДУШАНИЋ: 1994; МАРЈАНОВИЋ-ДУШАНИЋ: 1997; БЛАГОЈЕВИЋ: 2004).

Смрт обласног господара Стреза као историјски догађај постао је и предмет предања забележен код четири српска средњо-

* silvana.milosevic@filfak.ni.ac.rs

** milospaki1389@yahoo.com

*** djordje.djekic@fifak.ni.ac.rs

вековна животописца. Подаци које је оставио Теодосије извршиће најјачи утицај на будуће ауторе. Млађи аутори су се углавном ослањали на његову интерпретацију.

Стрез и његова смрт су врло рано постали предмет пажње српске историографије. Први је о њему писао Аркадије Николић 1845. године у *Србском народном листу* (НИКОЛИЋ: 1845, 105-108). Почетком XX века, њиме се бавио већи број научника, пре свих, историчари и историчари књижевности (РАДИЋ: 1998, 51-61; ПАНЦИЋ: 2006, 45-56; ГАВРЈУШИНА: 2014, 651-660). У овом раду настојаћемо да кроз свеобухватну компаративну анализу прикажемо различита виђења Стрезове смрти која су у својим записима оставили средњовековни и каснији писци.

Обласни господар Стрез у историји

Пад Цариграда у латинске руке 1204. године изазвао је велике и дуготрајне политичке промене на Балканском полуострву. Убрзо потом, током опсаде Солуна, октобра 1207. године, погинуо је бугарски цар Калојан, па су у његовом царству настали немири везани за борбу око престола. Нови цар постао је Калојанов сестрић Борило (1207-1218). Стрез, који је Калојану несумњиво био рођак, можда и брат (ПРВОВЕНЧАНИ: 1988; 69; МУТАФЧИЈЕВ: 1993, 47; ЗЛАТАРСКИ 1994, 271), морао је да напусти земљу јер је због свог порекла и угледа представљао опасност за новог владара, као могући претендент на престо (ТЕОДОСИЈЕ: 1988а, 178; ДАНИЧИЋ: 1860, 104).

Уточиште је нашао на двору српског великог жупана Стефана Немањића, коме је овакав гост био добродошао, јер му је одговарало да подстиче унутрашњу нестабилност у суседној бугарској држави (БЛАГОЈЕВИЋ, МЕДАКОВИЋ: 2002, 130). У више наврата Борило ће од жупана тражити изручење Стреза нудећи богате награде, али без успеха (ЋИРКОВИЋ: 2000, 298; РАДИЋ: 1986, 225-226). Да би своје везе са Стрезом додатно учврстио и разуверио га у неоправданом страху да ће бити предат свом рођаку, жупан је са својим гостом склопио побратимство по црквеном обреду и издашно га даривао „*коњима, људима и свим потребама*“ (ТЕОДОСИЈЕ: 1988а, 178; ДАНИЧИЋ: 1860, 105). Склапање побратимства представља облик умира који се обично склапа између две сукобљене стране као гарант мира и добрих односа. (ПАВ-

КОВИЋ: 1977, 627-638) У овом случају тога није било. Склопљен је да би се Стрез разуверио у неповерењу које је имао према Стефану да би га могао предати Борулу. Да није било те сумње, не би било ни побратимства. Дакле, посебне околности доводе до потпуно нове улоге умира.

Велики жупан је сада свом побратиму помогао да се осамостали. Стрез се 1208. године (ЋИРКОВИЋ: 2000, 298) учврстио на својој земљи са седиштем у Просеку, тврђави која је имала изузетан стратегијски и фортификацијски положај.¹ Стефан о томе сам, несумњиво хиперболишући, каже: „Потрудих се и отех их, и предадох му пола царства бугарског“ (ПРВОВЕНЧАНИ: 1988, 92). Стрез постаје обласни господар у централној Македонији, а његова област се простирала: „Од града Верије на југу до Скопља са околином на северу, а у правцу запада допирала је до Пелагоније“ (дан. Битољ) (ВАРИШИЋ, ФЕРЈАНЧИЋ: 1981, 55).

У наредним годинама Стрез постаје важан чинилац балканске политичке сцене. Толико је ојачао да је са епирским деспотом Михаилом I Анђелом напао Солун (ЋИРКОВИЋ: 2000, 298, нап. 4). У међувремену, измирио се с бугарским царем, а после удаје своје ћерке за латинског цара Хенрика I и потписивања међусобног мира (1213), ступио је с Латинима у пријатељске везе. Политичке прилике су се измениле у његову корист и више није имао озбиљних непријатеља у свом суседству. Нове околности су довеле и до промене политичких аспирација поменутих држава. Бугарски и латински цар као савезници мењају спољну политику која се, до тада, углавном састојала од међусобних сукоба, а самим тим дошло је и до промене спољне политике господара Просека.

Цар Борило је иницирао стварање коалиције са царем Хенриком и Стрезом уперене против државе Стефана Немањића (ПРВОВЕНЧАНИ: 1988, 91-93; ДОМЕНТИЈАН: 1988, 124-128; ДАНИЧИЋ: 1865, 206-210; ТЕОДОСИЈЕ: 1988, 176-186; ДАНИЧИЋ: 1860, 101-114; РАДИЋ: 1998, 52; РАДОЈЧИЋ: 1909, 39-49, нап. 7).² Борило и Хенрик I су заједничким снагама напали српску земљу с истока, а Стрез с југа (ЋИРКОВИЋ: 2000, 298-299; БЛАГОЈЕВИЋ:

¹ О Стрезу и његовој политици према Србији говоре српски извори XIII века. Латински и грчки извори су непотпуни и не доносе податке о његовој смрти

² Није крунисан за краља у време наведених догађаја.

2004, 61-69; РАДИЋ 1986, 233-234; КОМАТИНА: 2014, 125-126). Савезничка војска допрла је до Ниша, а Стрез је провалио у Полог. Новонастале околности и покрет антисрпске коалиције искористио је епирски владар Михаило I који је самоиницијативно упао у српску земљу и освојио Скадар у време док је Стефан ратовао на другој страни (BARIŠIĆ, FERJANČIĆ: 1981, 55; РАДИЋ: 1986, 233-234).

Створена је ситуација опасна по престо и државу Немањића. У новонастале прилике умешао се студенички архимандрит Сава и затражио од свог брата – владара дозволу да оде у Стрезов шатор и убеди га да одустане од напада на Србију, па „ако ни мене који учим о Богу, не послуша као многе, тада и ви предузмите што је људско“ (ТЕОДОСИЈЕ: 1988; 181; ДАНИЧИЋ: 1860; 109).

Стрез је госта примио с великим поштовањем, али је одбио да одустане од војничке акције. Томе су највише допринеле сјајне перспективе које је пружао предстојећи поход. Ти догађаји се датују у 1214. годину (КОМАТИНА: 2014, 126). Сава се после неуспеха мировне мисије вратио у свој шатор. Убрзо потом наступила је Стрезова смрт. Историчари се углавном слажу да је погинуо у атентату. На основу наведених чињеница се уочава да је целокупна епизода трајала неколико година и завршила се без већих негативних последица по српску државу.

Српском предању најважније је било да забележи околности његове смрти и представи је као Божје чудо. Све остале личне податке, писци предања наводе само да би појачали ефекат чудесне смрти. Од историјског Стреза у памћењу је остало само да је изненада страдао и тај догађај је често привлачио пажњу аутора. Та пажња није нестала ни вековима касније, уносећи у предање увек нове елементе и доносећи различите интерпретације. Тумачењима тих различитих описа смрти обласног господара бави се и овај рад.

Стефан Првовенчани о Стрезовој смрти

Стрезов савременик, Стефан Немањић, први је писао о њему у *Житију Светога Симеона*³ и казује да га је спасао од животне

³ *Житије Светога Симеона* је Првовенчани после вишегодишњег писања завршио 1216. године, две године после догађаја.

опасности примивши га на свој двор (ЈУХАС-ГЕОРГИЕВСКА: 1988, 13). Цар Борило је тражио да га убије, али му је он, слушајући заповести Божије, пружио уточиште, штитио га и потом учврстио у граду Просеку. Но, на његово добротворство Стрез је вратио незахвалношћу и спремао се да „добро злим врати“. Стефан казује како је замолио свог брата Саву да оде Стрезу и покуша да га одврати од зле намере, али пошто је овај остао упоран: „Одмах помоћу пресвете Богородице и силом светога Симеона, који подржава крепким дланом отачаство своје, би ово. Као што добропобедни и помоћљиви отачаствољубац Димитрије страсотрпац прободу цара, рођака овога (цар Калојан, прим. аутора), и умори злом смрћу, не дајући вређати отачаства својега, тако и овај мој свети господин (Св. Симеон), помажући и чувајући отачаство своје, прободу овога злотвора“ (ПРВОВЕНЧАНИ: 1988, 93).

Првовенчани помиње Св. Саву успут и све заслуге за усмрћење непријатеља приписује Св. Симеону који чува своје отачаство. То је разумљиво стога што пише *Житије Светога Симеона* и сам опис чудесне смрти у прилог његовом култу, у овом случају као небеског заштитника. Овај хагиографски мотив омогућава поређење са старијим записом који бележи смрт цара Владислава под Драчем кога је убио Свети краљ Јован Владимир да би заштитио свој народ и град (GESTA I: 2009, 138-139; ТРАЈКОВИЋ ФИЛИПОВИЋ: 2014, 739 - 740). Мотив заштитника отачаства Србима је у време настанка текста Првовенчаног био познат већ двеста година.

Што се тиче Стрезове смрти, кога Првовенчани назива „злим законопреступником“, на њему су се испуниле речи Божије да ће смрт безбожника бити превремена (БИБЛИЈА: 2007, Књига о Јову, гл. 15, стих. 32), изненадна (БИБЛИЈА: 2007, Књига о Јову, гл. 21, стих, 13), да је плата за грех (БИБЛИЈА: 2007, Римљанима посланица светог апостола Павла, гл. 6. стих, 23).

Првовенчани повлачи паралелу и компарира личности и односе на релацији Св. Симеон – Стрез – српска држава са Св. Димитрије – цар Калојан – Солун.⁴

⁴У манастиру Дечани постоји циклус фресака посвећен чуду Св. Димитрија којим је заштитио Солун (ГАВРЈУШИНА: 2014, 652). Завршетак дечанског фрескописа датује се у јесен 1347. (СУБОТИЋ: 1981, 134), што указује да је сећање на чудесно схваћену смрт цара Калојана живо у Србији скоро век и по после поменутог догађаја.

Доментијан о Стрезовој смрти

Доментијан своје казивање започиње тиме да је Стрез добио велику помоћ од Стефана Немањића, али да се по угледу на ђавола који је устао против Бога, и он одметнуо од свог добротвора и спремао да га нападне. Тиме је погазио „јеванђелско братотворење“, како је у тексту названо побратимство. На основу аналогije ђаволове побуне против Бога са Стрезовим нападом на Стефана, назива га ђавољим сином. Тиме поставља богословску основу будућег чуда. За Првовенчаног каже да је богољубив и да се увек уздао у Божју помоћ, а не у сопствену снагу, да је умолио свог брата Саву да оде Стрезу и да га том приликом подсети на побратимство које су склопили и заклетву коју су пред Богом положили. То указује да је овај чин имао озбиљну политичку тежину која је требало да гарантује коректне политичке односе између страна које су у њему учествовале. Међутим, Стрез, као ђавољи син, није марио ни за какву светињу и поштовање Божијег закона.

У наставку *Житија Светога Саве*, хагиограф Савину победу упоређује с победом Мојсијевом над Амалићанима, наводећи да је пророк Мојсије победио молитвом амалићански народ (БИБЛИЈА: 2007, Друга књига Мојсијева, гл. 17, стих 8-13). Наиме, после неуспешних преговора са Стрезом, Сава се растао са њим и повукао на молитву тражећи помоћ од Бога због опасности која се надвила над Србијом. Осетио је да ће бити услышена и предвидевши шта ће се десити, кренуо је кући и исте ноћи стигао у своје отачаство.

Доментијан потом пише: „И те ноћи прободe га анђео Божји невидљивим копљем, као што пре свети Димитрије прободe цара Јована, рођака његова“. И док је још дисао, Стрез је разумевши да му се то догодило зато што није послушао Св. Саву, брзо послао људе да га пронађу и доведу како би се светитељ помолио над њим, али он је већ отишао. Након тога, умро је „горком смрћу“ (ДОМЕНТИЈАН: 1988, 127-128; ДАНИЧИЋ: 1865, 209-211). У Новом завету, у Делима апостолским, анђео извршава смртну казну над противницима Божијим (БИБЛИЈА: 2007, Дела апостолска, гл. 12, стих 23). Што се пак тиче услышене молитве, њу услышава сам Бог (БИБЛИЈА: 2007, Псалам 138, стих 3) ономе који стоји у Христу и испуњава његову вољу (БИБЛИЈА: 2007, Јеванђеље по Јовану, гл. 15, стих 7), који је праведан (БИБЛИЈА: 2007, Прва посланица Св. апостола Петра, гл. 3, стих 12).

Хагиограф се у састављању свог дела несумњиво користио делом Првовенчаног (МАРИНКОВИЋ: 1999; 15),⁵ које често прати и одакле преписује одређене делове (ЈУХАС-ГЕОРГИЈЕВСКА: 1988, 15; ПАНЦИЋ: 2006, 45-56), што потврђује и поменута прича о Стрезу, иако на другачији начин објашњава његову смрт. У својој конструкцији догађаја извршио је извесна преиначавања – уништење Стефановог непријатеља приписао је Сави који штити брата владара и његову државу.

Доментијан пише у време када Савине мошти почивају у Милешеви са циљем да допринесе формирању његовог култа. То је разлог због кога све заслуге за спасење Србије у поменутом случају приписује Св. Сави. Ипак, не избацује из текста Св. Симеона у потпуности. Сава се моли и њему за помоћ као „заштитнику отечества”.

Карактеристична у Доментијановом опису јесте књижевна изградња светитељског лика Стефана Првовенчаног. Доментијан покушава да допринесе изградњи светитељског култа првог немањихког краља у делу писаном најмање десетак година после његовог упокојења.

Теодосије о Стрезовој смрти

Најопширнији од свих средњовековних српских писаца који доноси податке о чудесној смрти обласног господара је Теодосије Хиландарац. Поменути хагиограф у *Житију Светога Саве*, на почетку текста о Стрезовој смрти, наводи примере из Старог завета у којима су светитељи својом молитвом утицали на смрт злих људи. Тиме Теодосије прави литерарни увод у опис који жели да Стрезову смрт представи као једно од чуда Св. Саве унапред објашњавајући да је то Божија воља, јер: „Божије је, дакле, све ово што бива преко светих“ (ТЕОДОСИЈЕ: 1988а, 176; ДАНИЧИЋ: 1860, 102; ГАВРЈУШИНА: 2014).⁶

⁵ Да Доментијан користи дело Првовенчаног показује и анализа чуда о мироточењу Св. Симеона.

⁶ Разлика која постоји у опису чуда између Доментијана и Теодосија је теолошке природе. Садржана је у намери Теодосија да оправда „сурово“ чудо Св. Саве, због чега користи позајмицу из *Житија Св. Димитрија Солунског*, на шта указује Лидија Гаврјушина. Према њеном тумачењу животописац снисходи читаоцу и

У даљем тексту, писац указује на велику љубав којом је Стефан обдарио Стреза и многа добра која му је учинио, уз истовремени опис његове злобе и покварености. За Теодосија, он се после осамостаљења у Просеку показао као „убица и немилостив, јаростан и веома бешчастив“; који је волео да се забавља тако што би „за малу кривицу“ наређивао да се неко баци из Просека низ високу и стрму стену право у реку, довикујући при том: „Пази да не оквасиш кожух“ (ТЕОДОСИЈЕ: 1988а, 179; ДАНИЧИЋ: 1860, 106). Стефан, пошто је сазнао за такво понашање, покајао се за указану милост и шаље му писма преко својих великаша молећи га да се окане злог понашања.⁷ Стрез не само да га није послушао, него га је због разобличавања омрзнуо, да би се потом и војно окренуо против њега. Приказивање Стреза као „злог судије који се руга“ потпуно је нови моменат. Према библијском тумачењу, судијама Бог наређује да треба да буду поштени и суде у страху Божијем (БИБЛИЈА: 2007, Псалам 2, стих 10 и 11), забрањује и ругање, а ругачима обећава паклени огањ (БИБЛИЈА: 2007, Јеванђеље по Матеју, гл. 5, стих 22).

Пошто се Стрез није могао убедити, Стефан се спремао да крене војском на њега, али га је Сава умолио да најпре он оде непријатељу да га покуша наговорити својим разлозима. Тиме је Стефан испунио обавезу према Богу да тражи мир (БИБЛИЈА: 2007, Псалам 34, стих 14) и учини све да би се постигао (БИБЛИЈА: 2007, Посланица Св. апостола Павла Римљанима, гл. 12, стих 18). Дакле, Теодосије, иако не директно, на овом месту показује хришћански лик Стефана, што доприноси грађењу његовог светитељског лика.

Стрез га је дочекао пријатељски и с великим поштовањем, за трпезом га је Сава поучио „многим слатким Божјим речима“, потом су насамо наставили разговор, али упркос Савином убеђивању, домаћин је остао непоколебљив. Сава се потом растао с њим и

његовом могућем малOVERЈУ како се не би саблазнио оваквим чудом. Доментијан, чије житије има изразито панегирички карактер, није сматрао да треба да оправда поступак, већ само позива читаоца да се задиви чуду и прослави Св. Саву.

⁷ Овај податак се чини значајним, јер указује да се српски владар трудио да мирним путем реши овај конфликт. Сматрамо да су српски писци покушавали што више да нагласе праведност Првовенчаног, односно неправедност Стреза, а самим тим је било више разлога да Стрезову смрт изазове Бог, како би заштитио праведника од злобе грешника.

вратио у свој шатор помоливши се Пресветој Богородици и Св. Симеону за помоћ. Пошто је осетио да ће му молитва бити услышена „брзо, још за ноћи, крете на пут“.

У предању које доноси, Теодосије понавља већину већ познатих елемената из претходних текстова и додаје нове. Пошто Стрез није прихватио добре савете светог човека, десило се да је усред ноћи на спавању пробудио све својим изненадним запомагањем, а испоставило се да је Господ послао: „Анђела љута да га убоде посред љутога срца његова. Сви око њега скочише, и запиташе га за узрок страшнога крика његова. А он, јадник, једва дишући каза:

- Неки страшни младић⁸ по заповести Савиној – рече – на спавању је на мене напао, и извадивши мач мој њиме прободе срце моје.“ (ТЕОДОСИЈЕ: 1988а, 183-184; ДАНИЧИЋ: 1860, 111-112).

Тражио је да му доведу Саву како би се помолио за њега, али по Божјем промислу он је већ отишао, тако да је грешник исте ноћи испустио душу. Један део његових људи који су желели да служе у Стефановој војсци пожурио је за светитељем и с њим дошао у Србију. Успут су му испричали како је умро и он га је оплакао као сина (ТЕОДОСИЈЕ: 1988а, 183-184; ДАНИЧИЋ: 1860, 112).

Дакле, Теодосије, као и Доментијан, смрт Стрезову ставља у контекст прослављања Св. Саве. Али ни он из свог текста не избацује помен Св. Симеона. Св. Сава се моли и Св. Симеону, као и у пређашњем Житију. У новом, нема негације претходног, већ му се додају нови елементи: Стрезово безбожно суђење и ругање људима које је осудио на смрт. И док Доментијан само помиње анђела који га копљем пробада, код Теодосија се појављује и младић-анђео, који му по заповести Савиној, како сведочи сам Стрез мачем пробија срце.

Мотив Стрезове смрти као Божије казне Теодосије понавља и у *Служби Светом Сави*:

„Поругани мудрац уображени
као Исеј неразумни,

⁸ Мотив анђела који се јавља у виду младића познат је из Светог писма, (БИБЛИЈА:2007, Прва књига Мојсијева, гл. 19, стих 1-16; Јеванђеље по Луки, гл. 1, стих 5-25; Јеванђеље по Луки, гл. 1, стих 26-38). Свето писмо бележи и да анђео може да убије човека (БИБЛИЈА: 2007, Друга књига о царевима, гл. 19, стих, 35; Дјела апостолска, гл. 12, стих 23). Овај библијски мотив среће се и у другим делима српске књижевности, њега користи и писац *Житија Св. Јована Владимира* (ЂЕКИЋ: 2014, 69).

добрисаветником те не примивши,
Божију освету на себе навуче,
јер мач што га на паству твоју, оче, упери
Од анђела у срце своје до краја га прими“ (ТЕОДОСИЈЕ: 19886, 105).

Можда су управо ови стихови певани у цркви на богослужењима оставили највећи утицај на касније писце. Теодосијева два главна дела посвећена култу Св. Саве (*Житије Светога Саве* и *Служба Светоме Сави*) пресудна су етапа у развоју главних хагиографских и химнографских текстова посвећених његовом култу (БОГДАНОВИЋ: 1991, 170). На богослужњима је читана ова *Служба Светоме Сави*, а Теодосијево *Житије Светога Саве*, сачувано је у већем броју преписа него Доментијаново (РАДОЈИЧИЋ: 1963, 81).

Када сагледамо и упоредимо текстове ова три српска средњовековна писца стичемо слику о томе како се кроз предање преносила, мењала и надограђивала прича о Стрезовој смрти. При томе, уочавамо да је Доментијан користио дело Стефана Првовенчаног као подлогу, односно да је Теодосије користио дело Доментијана, али не и спис Стефана Првовенчаног.

Сви аутори се у својим текстовима слажу у томе да је Стрез најпре био у животној опасности када је, после погибије цара Калојана, бугарски трон заузео његов рођак Борило и да је спас нашао на двору Стефана Првовенчаног.

Прва размимоилажења међу творцима предања о Стрезовој смрти јављају се у опису онога шта претходи ангажовању архимандрита Саве. Теодосије преноси причу Доментијана али у њен садржај уноси и извесне додатке. Првовенчани је по њему најпре Стрезу слао своје благородне да покушају да га одврате од напада подсећајући га на сопствено гостољубље. Тек када сви ти подухвати нису довели до позитивног исхода, почео је да се спрема за рат. У току припрема Сава је предложио брату да оде Стрезу и покуша да га убеди да одустане од напада. У наставку, садржај текста Теодосија и Доментијана се поклапа, после неуспелих преговора Сава се помолио и након што је „у духу“ осетио да ће му молитва бити услышена, кренуо је према Србији.

Ток догађаја који се одвијају у Стрезовом шатору, Теодосије описује веома слично Доментијану, наводећи да је Стрез виком пробудио своје људе и рекао им да га је напао неки младић по

заповести Савиној. Одмах је послао да му доведу Саву како би се овај помолио над њим а он сам исповедио и затражи опроштај, али пошто Саву нису могли да нађу јер је отишао, Стрез је умро исте ноћи, без причешћа као грешник. Теодосије проширује предање уводећи у причу нове моменте: наводи да је група Стрезових људи кренула ка Србији, сустигла Саву и испричала му шта се догодило, а затим наставила пут заједно с њим како би потражила службу на двору српског владара.

Дакле, оно што карактерише обојицу је да они догађаје који се односе на Стрезову смрт користе да стварају култ Св. Саве. Култ Св. Симеона Миротичивог већ постоји, па није било потребно да га шире или наглашавају. Такође, попут Доментијана и Теодосије покушава да допринесе прослављењу Стефана Првовенчаног као Божијег угодника који неправедно страда и на крају добија божанску помоћ. Тако су српски писци, Доментијан и Теодосије указали на светост Првовенчаног који покушава да сукоб реши мирним путем, потпуно у складу са заповешћу забележеном у Новом завету (БИБЛИЈА: 2007, Римљанима посланица Св. апостола Павла, гл. 12, стих 18). Чињеница да добија помоћ и заштиту од Бога, преко свога брата Св. Саве и преко оца Св. Симеона, сведочи да је Божији угодник. Бог у Старом завету каже «ко његове верне дира, њега у зеницу дира» (БИБЛИЈА: 2007, Књига пророка Захарије, гл. 2, стих 8).

Стрез у каснијим предањима

Преглед развоја предања о Стрезовој смрти не био био потпун без навођења ученика архиепископа Данила II који је кратко забележио у *Житију Стефана Дечанског* да је Господ захваљујући Савиним молитвама „Послао анђела свога и прободу Стрезу, кнеза бугарске стране, који се овако хвалио против отачаства раба Твога првовенчаног краља Стефана“ (ДАНИЛОВИ НАСТАВЉАЧИ: 1989, 42; ДАНИЧИЋ: 1866; 182-183). За писање овог текста је као узор могли су да послуже и Доментијан и Теодосије. У њему се не помиње Св. Симеон, већ само Св. Сава.

Неколико стотина година касније, вероватно током XVIII века (МУТАФЧИЈЕВ: 1993, 74), настаје „Житије кнеза Стрегана“, занимљив рукопис који је објавио Јордан Хаџи Константинов средином XIX века (КОНСТАНТИНОВ: 1856, 144-146).

Тај кратки текст говори о бугарском великашу Стрегану тј. Стрезу који је протеран из своје земље. Пун историјских неистина, попут оне да је великаш уточиште нашао код грчког цара, садржај текста привлачи пажњу јер предање о Стрезовој смрти обогаћује новим елементима. Стефан Немањић је са војском дошао на Косово и послао свог брата Саву да преговара са Стреганом-Стрезом. Након што га је примио, осионо и гордо, Стреган га је отерао претећи му да ће га бацити у реку као што је већ чинио са српским великашима. Сава је отишао и у сузама се помолио Богу да избави Србију од опасности. Бугарски великаш се разболео и умро тако што му се просула утроба,⁹ а својим великашима је завапио, указавши на ироничан расплет догађаја: како га је грчки цар послао да убије Стефана, а десило се да му је Сава пробио утробу (КОНСТАНТИНОВ: 1856, 144-146).

Поменути текст сведочи да је предање о Стрезовој смрт било живо и у XVIII веку. Кратка животна прича Стрегана – Стреза представљала само увод у главни мотив – његову смрт изазвану молитвом тј. чудом Св. Саве. Ипак, има нових момената на које треба указати. То што Стефан Немањић доводи војску на Косово указује на утицај култа кнез Лазара. По први пут Стрез прима Св. Саву непријатељски и тера га уз претње Изјава да му је Сава пробио утробу, односно да је Св. Сава убио Стреза, схваћена је у великој мери дословно. У овом тексту се Св. Симеон уопште не спомиње.

На основу казивања о бацању људи у Вардар, претпоставља се да је Теодосијева верзија била једина доступна интерпретација Стрезове смрти аутору овог *Житија*. Разлика између његове и Теодосијеве верзије је и у томе што Стрез из ове приче завршава на начин који је завршио један од раних јеретика – Арије, а јерес је за верујућег човека, нарочито у средњем веку, била највећи могући грех.

Следећи текст од значаја за тему је *Историја српских владара у средњем веку* непознатог српског летописца који доноси јеромонах Јосиф у препису Трношког летописа (ЛЕТОПИСАЦ: 1853, 17-125; РАДОЈЧИЋ: 1931; 59-68). Овај летописац саопштава да је Стефан изашао на поље Косово да се сретне са Стрезом, (КОН-

⁹ Опис такве смрти подсећа на смрт јеретика Арија коме се просула утроба док је био у нужнику (ПОПОВИЋ: 1997, 506).

СТАНТИНОВ: 1856, 145)¹⁰ затим да је послао брата Саву да га моли да одустане од рата како би живели у миру, да Стрез није услишио његове молбе него је претио да ће бити рата уколико му се Стефан сам не покори. Након што је Свети Сава целу ноћ провео у молитви, Стреза је погодила љута болест у којој је он самом себи изгризао језик и узвикнувши да га је убио монах Сава, је издахнуо (ЛЕТОПИСАЦ: 1853; 35).

Овај текст се у највећем делу поклапа са Житијем Стрегановим, понавља се утицај Косовског предања, изоставља се помен Св. Симеона и слично, док је једина разлика у опису Стрезове смрти.

У Доментијановом *Житију светих српских просветитеља Симеона и Саве* које је „скратио и очистио“ епископ Кирил Живковић и објавио 1794. године у Бечу, сви подаци о чуду Светога Саве и смрти Стрезовој пренети су по Теодосију, тако да није потребно нарочито их наводити (ЖИВКОВИЋ: 1794; 50-52). Док су подаци (садржај текста) исти као и код Теодосија (РАДОЈЧИЋ: 1909; 39).

У *Дечанском првенцу* дечанског јеромонаха Гедеона Јосиф Јуришића забележено је локално предање садржаја углавном познатог из Теодосијевог *Житија* (РАДОЈЧИЋ: 1909; 39).

Спомиње се да је Стефан послао Саву да убеди Стреза да престане да чини насиље над људима. Пошто Стрез није хтео да послуша савете, Сава га је упозорио да ће га Бог казнити. Када је отишао, током ноћи Стрез је повикао: „Не дајте, не дајте, уби ме калуђер Сава“ (ЈУРИШИЋ: 1852; 109-110). Предање бележи како је гризао свој језик и потом умро, чиме се понавља податак из Трношког летописа.

Изненадна смрт обласног гоподара Стреза добила је различита тумачења у српском предању.

Први је овај догађај забележио савременик, велики жупан Стефан Немањић, који је пишући житије свога оца, Светог Симеона

¹⁰Интересантно је да Стефанов долазак на Косово поље са војском бележи и аутор *Житија кнеза Стрегана*, по чему видимо да су неке вести настајале касније од српских средњовековних извора и преносиле се у предању независно од њих. Вероватно је једно млађе предање, које је у том тренутку постојало, и било веома јако, оно о Косовском боју, остварило утицај на предање о Стрезовој смрти, па је тако дошло до уношења ове вести у причу о Стрезу.

Миротичивог, овај догађај искористио да допринесе изградњи његовог светитељског култа. Следећи је Доментијан који је пишући *Житије Светога Саве* користио Стефаново житије као извор и дао ново тумачење Стрезове смрти приписавши све заслуге Светоме Сави. Користећи се његовим *Житијем Светога Саве* као извором писао је и Теодосије Хиландарац. Према ономе што они пишу Стреза убија анђео по молитви Савиној који се молио Св. Симеону и Пресветој Богородици. Дакле, акценат се ставља на Св. Саву чији култ треба стварати, док се култ Св. Симеона ставља у други план. Данилов настављач доноси исти опис смрти, што значи да је читао Теодосија и као извор користио његово дело. Међутим, треба имати у виду да у првом случају Св. Симеон, а касније Св. Сава штите Стефана Првовенчаног, па ако не тако наглашено, ова предања имају задатак да створе и његов култ.

Касније писац *Житија кнеза Стрегана* и Трношки Летописац, из XVIII века, пишу како је Стефан изашао са војском на Косово поље, па би се могло претпоставити да су писци тих текстова утицали један на другог, односно показује се утицај Косовске битке и култа кнеза Лазара. Ти подаци сведоче о снази Лазаревог култа у XVIII веку, што је довело до тога да он чак утиче на изградњу култа Св. Саве и Стефана Првовенчаног.

Последња два аутора, Кирил Живковић крајем XVIII и Гедеон Јосиф Јуришић половином XIX века, ослањају се на Теодосија али не спомињу Св. Симеона Миротичивог, који је за њих неко ко је очигледно изгубио сваки значај.

Стрезова смрт је догађај коме су сви српски животописци из XIII века посветили пажњу, а забележен је и у једном житију из XIV века, да би после тога у трима делима из XVIII века појавила као мотив и половином XIX века у још једном делу.

Важно је нагласити да је историјски догађај са погибијом обласног господара Стреза искоришћен као мотив у изградњи три светитељска култа: Светог Симеона, Светога Саве и Стефана Првовенчаног, с тиме што је тумачен и објашњен као чудо прве двојице, којим су заштитили своје отачаство, народ, али и свог сродника, трећег светитеља Стефана Првовенчаног.

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

- ВАРИШИЋ, FERJANČIĆ 1981: Barišić, Franjo i Ferjančić, Božidar. „Vesti Dimitrija Homatiјana o „vlasti Draguvita.“ *ЗРВИ* 20 (1981) 41-55.
- БИБЛИЈА 2007: *Библија или Свето Писмо Старога и Новога завјета*, (Стари завет по преводу Ђуре Даничића, Нови завет по преводу Вука Караџића и Светог архијерејског Синода, по исправкама и преводима светог владике Николаја) /уредник издања Љубомир Ранковић/, Београд 2007.
- БЛАГОЈЕВИЋ, МЕДАКОВИЋ 2002: Благојевић, Милош и Медаковић, Дејан. *Историја српске државности I*, Нови Сад: САНУ, огранак у Новом Саду, Беседа, Друштво историчара Бачке и Срема, 2002.
- БЛАГОЈЕВИЋ 2004: Благојевић, Милош. „Свети Симеон Немања - заштитник српске државе“ *Немањићи и Лазаревићи и српска средњовековна државност*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 2004, 51-74.
- БОГДАНОВИЋ 1991: Богдановић, Димитрије. *Историја српске књижевности*. Београд: Српска књижевна задруга, 1991.
- ГАВРЈУШИНА 2014: Гаврјушина, Лидија. «Свети Димитрије Солунски и Свети Сава Српски», *Ниш и Византија XII*, Ниш (2014), 651-660.
- ЂЕКИЋ 2014: Ђекић, Ђорђе. „Библијски мотиви у повести (гести или житију) о Јовану Владимиру“, *Научни скуп „Српски народ на Балканском полуострву од VI од XX века“ одржан у Нишу 19. септембра 2013. године*, Ниш (2014), 53-70.
- ЗЛАТАРСКИ 1994: Златарски, Васил. *История на българската държава през средните векове. Второ българско царство. България при Асеневици (1187-1280)*, Том III, София: БАН, 1994.
- ЈУХАС-ГЕОРГИЈЕВСКА 1988: Јухас-Георгијевска, Љиљана. «Стефан Првовенчани и његово дело», предговор у књизи: *Стефан Првовенчани, Сабрани списи*, приредила Љиљана Јухас-Георгијевска, Београд: Просвета, СКЗ, 1988, 9-50.
- КОМАТИНА 2014: Коматина, Ивана. „Историјска подлога чуда Св. Симеона у Житију Симеоновом од Стефана Првовенчаног“, *ЗРВИ* 51 (2014), 111-134.
- МАРИНКОВИЋ 1999: Маринковић, Радмила. „Хиландарско житије преподобног и блаженог оца нашег господина Симеона од Светог Саве – могућност реконструкције“, *Зб. Матице срп. књижев. јез.* Књ. 47, св. 1 (1999), 7-18.
- МАРЈАНОВИЋ-ДУШАНИЋ 1994: Марјановић-Душанић, Смиља. *Владарске инсигније и државна симболика у Србији од XIII до XV века*, Београд: САНУ, Нови Сад: Добра вест, 1994.
- МАРЈАНОВИЋ-ДУШАНИЋ 1997: Марјановић-Душанић, Смиља. *Владарска идеологија Немањића – дипломатичка студија*, Београд: СКЗ, Свети архијерејски синод Српске православне цркве, СЛЮ, 1997.
- МАРЈАНОВИЋ-ДУШАНИЋ 2007: Марјановић-Душанић, Смиља. *Свети краљ: култ Стефана Дечанског*, Београд: САНУ, Балканолошки институт, СЛЮ, 2007.
- МИХАЉЧИЋ 1989: Михаљчић, Раде. *Лазар Хребелјановић: историја, култ, предање*, Београд: БИГЗ, 1989.
- МИХАЉЧИЋ 2001: Михаљчић, Раде. *Лунаци косовске легенде*, Београд: Српска школска књига, Knowlegde, 2001.
- МУТАФЧИЈЕВ 1993: Мутафчиев, Петър. *Изток и Запад в европейското Средновековие: избрано Петър Мутафчиев, (съставител Вера Мутафчиева)*, София: Христо Ботев, 1993.

- НИКОЛИЋ 1845: Николић, Аркадије. „Ратованѣ Стреза, княза бугарскогъ, противъ Стефана првовѣнчаногъ, края србскогъ“. *Сербскій Народній Листъ* год. 10, число 14, (1845), 105-108.
- ПАВКОВИЋ 1977: Павковић, Никола. „Питање првобитног умира крвне освете“, *Balkanica VIII*, (1977), 627 – 638.
- ПАНЦИЋ 2006: Панчић, Жељка. «Прича о Стрезу», *Зборник МС за славистику*, 70 (2006) 45-56.
- ПОПОВИЋ 1997: Поповић, Јустин Сп. *Житија светих за август*, Београд: Манастир Ђелије, 1997.
- РАДИЋ 1986: Радић, Радивој. „Обласни господари у Византији крајем XII и у првим деценијама XIII века“, *ЗРВИ* 24-25 (1986), 150-289.
- РАДИЋ 1998: Радић, Радивој. „Свети Сава и смрт обласног господара Стреза“, *Свети Сава у српској историји и традицији*, Београд-Краљево: САНУ и Народни Музеј, 1998, 51-61.
- РАДОЈЧИЋ 1963: Радојичић, Ђорђе Сп. *Творци и дела старе српске књижевности*, Титоград: Графички завод, 1963.
- РАДОЈЧИЋ 1909: Радојичић, Никола. „О неким господарима града Просека на Вардару“, *Летопис МС* 259-260 (1909) 32-40.
- РАДОЈЧИЋ 1931: Радојичић, Никола. *О Трношком родослову*, Београд: СКА, 1931.
- СУБОТИЋ 1981: Суботић, Гојко. „Прилог хронологији дечанског зидног сликарства“, *ЗРВИ* 20 (1981), 111-136.
- ТРАЈКОВИЋ ФИЛИПОВИЋ 2014: Трајковић Филиповић, Стефан. „„О, Владимире, краљу дукљански, тврда главо, срце поносито“ Исаија Берлин, деветнаестовековне интерпретације Живота Светог Владимира од Зете“, *Етноантрополошки проблеми*, св. 3 (2014), 723 – 761.
- ЋИРКОВИЋ 2000: *Историја српског народа I*, прва књига, уредник Сима Ћирковић, Београд: Српска књижевна задруга. 2000.

ИЗВОРИ

- GESTA I 2009: *Gesta regum Sclavorum*, том I (2009), превела и приредила Драгана Кунчер, Београд, Никшић: Историјски институт, манастир Острог.
- ДАНИЛОВИ НАСТАВЉАЧИ, 1989: *Данилови настављачи, Данилов ученик, други наставаљачи Даниловог зборника*, приредио Гордон Мак Данијел. Данашња језичка верзија Лазар Мирковић, Београд: Просвета, СКЗ, 1989.
- ДАНИЧИЋ 1860: *Живот Светога Саве*, написао Доментијан (погрешна атрибуција уместо Теодосија), изд. Ђ. Даничић, Београд: Ђура Даничић, 1860.
- ДАНИЧИЋ 1865: *Живот Светога Симеуна и Светога Саве*, написао Доментијан, на свијет издао: Ђ. Даничић, Београд: Ђура Даничић, 1865.
- ДАНИЧИЋ 1866: Архиепископ Данило и други, *Животи краљева и архиепископа српских*, изд. Ђ. Даничић, Загреб 1866.
- ДОМЕНТИЈАН 1988: Доментијан, *Живот Светога Саве*, у: Доментијан, *Живот Светога Саве и Живот Светога Симеона*, приредила Радмила Маринковић, Београд: Просвета, СКЗ, 1988, 51-233.
- ЖИВКОВИЋ 1794: *Житије светих србских просветитеља Симеона и Саве, списанное Дометианом јеромонахом хиландарским на Светеј Гореј Атонстеј Учеником светога Саве Првога архиепископа србскога сокраићенно же и очишћенно Кирилом Живковичем православним епископом Пакрачким и Славони*, Виенна: Славеносербска типографија, 1794.

- ЈУРИШИЋ 1852: *Дечански првенацъ: описаніе манастира Дечана, диплома краља дечанскогъ, ипекске патриаршије, многи стари здањя, многи мѣста старе Србіе и Косовскогъ поля, одъ Гедеопа Иосифа Јуришића, Сромонаха Дечанскогъ*, Новомъ Саду: Народна печатња Данила Медаковића, 1852.
- КОНСТАНТИНОВ 1856: „Житије кнеза Стрегана“, изд. Јордан Х. Константинов, *Гласник друштва српске словесности*, 8 (1856), 144-146.
- ЛЕТОПИСАЦ 1853: „Србски летописац из почетка XVI столећа“, *Гласник друштва српске словесности*, 5 (1853), 17 - 112.
- ПРОВОЕНЧАНИ 1988: Стефан Првовенчани. „Живот светог Симеона“, у: *Стефан Првовенчани, Сабрани списи*, приредила Љиљана Јухас-Георгијевска, Београд: Просвета, СКЗ, 1988, 61-101.
- ТЕОДОСИЈЕ 1988а: Теодосије. „Житије Светога Саве“, у: *Теодосије, Житија*, приредио Димитрије Богдановић, Београд: Просвета, СКЗ, 1988, 99-261.
- ТЕОДОСИЈЕ 1988б: Теодосије. „Служба Светоме Сави“, у: *Службе, канони и Похвала*, приредила Биљана Јовановић-Стипчевић, Београд: Просвета, СКЗ 1988, 79-117.

Silvana Lj. Milošević
Miloš N. Pavlović
Đorđe N. Đekić

THE DEATH OF STREZ IN SERBIAN TRADITION

Summary

The death of a county lord Strez is a frequent motif in the Serbian legends. It is found in the biographies of Stefan the First Crowned, Domentian, Theodosius and the Danilo's successor. Taking partially the existing legend, all those authors change it according to their own needs, giving their own interpretation. In the modern period texts, their interpretation depends mostly on the information left behind by Theodosius of Hilandar, but also brings new elements, like the Legend of Kosovo, above all.

The paper points to a fact that an historical event – the death of Strez – was also used as a hagiographical motif in building the cults of saints, St Simeon, St Sava and Stefan the First Crowned. Besides that, the story was constantly added to in the Serbian written and oral tradition. Furthermore, the recorded act of Stefan Nemanjić and Strez taking each other as blood brothers was the first act of this kind in the Serbian history done to achieve appeasement.

Key words: Strez, St Sava, Domentian, Theodosius, Stefan the First Crowned

ПРИЛОЗИ БИОГРАФИЈИ И БИБЛИОГРАФИЈИ ТИХОМИРА Р. ЂОРЂЕВИЋА

У овом раду представљени су резултати истраживања живота и научног дела Тихомира Р. Ђорђевића, једног од најзначајнијих српских истраживача фолклора, значајног и из перспективе других научних дисциплина друштвено-хуманистичких наука. Мање познате чињенице углавном се односе на раније периоде његовог живота, мада има података који осветљавају и године његове пуне зрелости и интензивног бављења научноистраживачким радом. Други део рада посвећен је допуни пописа библиографских јединица које чине корпус објављених дела Тихомира Ђорђевића. Поред јединица које се нису помињале у досадашњим библиографијама његових радова, представљене су и допуне постојећим референцама, у виду корекције у називу рада, података о годиштима и свескама појединих часописа у којима су чланци објављени и слично.

Кључне речи: Тихомир Р. Ђорђевић, фолклористика, библиографија, српска наука

1. О животу и раду Тихомира Р. Ђорђевића, још једном и изнова

Научном делу Тихомира Р. Ђорђевића, као и његовом животу, посвећен је запажен број научних радова, студија и осврта. Многи од њих настајали су још за Ђорђевићева живота, прикази и осврти пре свега. Ако се има у виду чињеница да је овај српски научник замислио, подстакао остваривање и остварио бројне циљеве на добробит српске науке и културе (не само српске), друштва у целини, разумљива је потреба да се изузетно обимном корпусу посвети пуна пажња, било да се он користи као полазиште у научном истраживању било да се о његовим одликама и значају пише (ПОПОВИЋ 2011: 529-541). Осврти на живот и дело често су суочени са могућношћу понављања, али се чини да свака, и најмања, новина у таквим прегледима и освртима, надилази поменути недостатак. Када је у питању Тихомир Ђорђевић, истраживач изузетно широких интересовања „једновремено и етнолог и фолклориста и социолог и културни историчар“ (ЉУБИНКОВИЋ 1984:

* danijela.popovic@filfak.ni.ac.rs

275), прилика за указивање на недовољно познате податке о животу или раду има много и има још увек. Довољно је материјала који се налази у статусу архивске грађе, неки његови радови још су у рукописима, обимна преписка би могла осветлити бројне податке важне за историју литературе, научног и културног живота у Србији на прелазу између 19. и 20. века, да се не говори о могућностима тумачења са позиција нових научних теоријско-методолошких позиција. Аутору овог рада чини се да има и недовољно познатих чињеница о животу и радовима које је објављивао. Настојање да се неке од њих овом приликом издвоје и истакну сматра само још једном у низу допуна, низу који би морао бити настављен резултатима још веће посвећености и систематичности у истраживању. Ово се нарочито односи на потребу израде библиографије његових радова према свим принципима научне обраде и презентације оваквих података.

Познат је податак да је Тихомир Ђорђевић рођен у Књажевцу 19. фебруара 1868. године, у породици Радосава и Јелисавете Ђорђевић.¹ Његови преци припадали су роду Кашмероваца. Према породичном предању, у Сокобању су дошли са југа/југозапада Србије (из Призрена или новопазарског Санцака). Истраживања Петра С. Јовановића показују да би оваква тумачења порекла и кретања породице могла бити прихватљива: по његовом мишљењу, Кашмеровци потичу из Трговишта (источна Србија), које су населили долазећи са изворишта тзв. динарске струје насељавања становништва – са простора Црне Горе, Сјенице, Старог Влаха,

¹ Јелисавета Ђорђевић, рођена Јовановић, пореклом је из Руме. Њен отац Стеван Јовановић рођен је у Руми. У Београд је пребегао како би избегао служење у аустроугарској војсци (видети: ДРОБЊАКОВИЋ 1952: 548). Након преласка у Београд, добио је посао практиканта у Алексинцу, а касније је радио као судија Књажевцу. Оженио се Софијом, девојком из Сомбора, и у том браку су, поред Јелисавете, рођени Алекса Јовановић (касациони и апелациони судија; председник владе Србије од 1900–1901. године) и Димитрије Јовановић (професор и директор гимназије у Крушевцу и Крагујевцу). Радосав Ђорђевић (син Симе Ђорђевића, дугогодишњег председника сокобањске општине) рођен је у Сокобањи, гимназију завршио у Шапцу, а богословију у Београду (као штићеник митрополита Михајла, свога брата од тетке). Извесно време био је практикант у књажевачком суду, а након тога, до краја живота, радио као свештеник (ЈАНКОВИЋ И ЈАНКОВИЋ б. г.: 1-2, пагинација у целини 129-130). Презиме су добили по Ђорђу, Радосављевом деди (ЈАНКОВИЋ И ЈАНКОВИЋ б. г.: стр.1, пагинација у целини 129).

Шумадије, Херцеговине и Босне (Јовановић 2013: 47, 50-51, 64-66);². Породица Радосава Ђорђевића мењала је место боравка, будући да је он као православни свештеник службовао по разним местима: око 1870. године³ боравили су у Брестовцу крај Брестовачке Бање, а након боравка у Крајини, живели су у селу Лужану крај Алексинца.⁴

Тихомир Ђорђевић започео је основно образовање у Те-шици (будући да у Лужану није било школе) а наставио у Алек-синцу, где је похађао нижу гимназију. Честе селидбе, али и озбиљне последице ратова, учиниле су прилично тешким услове у којима су одрастала деца попа Раје –Тихомир, Владимир, Драгиња и Борко.⁵ Спаљена породична кућа, нередовни и недовољни материјални приходи сеоског свештеника, као и бројне друге околности учиниле су да породица гладује и покушава да омогући егзистенцију и школовање обављањем додатних тешких послова:

„Пошто су наши родитељи живели у Лужану, а били су сиромашни јер их је рат сасвим упропастио, нису могли много да плаћају за становање моје браће. Деца су се злопатила, јела проју, никад нешто људски скувано, никад чисто, и никад мира за учење. [...] Баба Савка је моју браћу терала да јој ноћу чабровима из Моравице вуку воду.“ (ЈАНКОВИЋ Д. б. г. : 2).

² Видети: ЦВИЛИЋ 1922: 3-7; ДРОБЊАКОВИЋ 1952: 548.

³ Према сведочењима самог Тихомир Ђорђевића, у овом периоду његов отац је службовао у Брестовцу (Бор). У путопису *Кроз наше Румуне*, који је настао у оквиру његовог путовања у области насељене Румунима 1905. године, Ђорђевић наводи да је Радосав пет година службовао у овом месту, „пре тридесет и више година“ (ЂОРЂЕВИЋ 1906: 527).

⁴ Илуструјући народне говоре у Алексиначком Поморављу, Ђорђевић је у запису „Како сам ја почеја да чурим дуван“ оставио занимљива сведочења о неким данима свог детињства, као и свом односу према селу Лужане. Доживљено као родно место, повезано са најличнијим топлим емоцијама, оно је било прва граница у сећању на животне просторе, њиме су маркирани важни догађаји у његовом животу (из Лужана је кренуо у школу) и породици (из њега су кренули у збег за време Српско-турског рата 1876. године и у њега се вратили, након боравка по разним местима – од Сокобање, Јагодине, Домуз-потока, „на голо пепелиште“ (ЂОРЂЕВИЋ 1903: 90; ЈАНКОВИЋ Д. б. г. : 1).

⁵ Владимир Ђорђевић био је композитор, етномузиколог и мелограф, Драгиња се бавила књижевношћу (њене кћери су Даница и Љубица Јанковић, значајни српски етнокорелози и фолклористи), Борко је завршио гимназију, непосредно пред смрт 1891. године.

Тихомир је Вишу гимназију похађао је у Нишу.⁶ Велику школу у Београду (историјско-филолошки одсек) уписао је 1887. године (ЂОРЂЕВИЋ 1940: 262), иако су у алексиначком срезу желели да га пошаљу, као свог стипендисту, на студије медицине у Беч.⁷ Студије је завршио 1891. године (БАРЈАКТАРОВИЋ 1953: 257). Након завршетка студија, у извесном периоду био је писар у општини, а затим је од 1892. радио у нижој гимназији у Алексинцу. Као предавач и директор Приватне гимназије у Алексинцу, отворене након што је 1896. године затворена Државна нижа гимназија у овом граду, радио је до 1905. године. Од 1896. је професор и алексиначке Учитељске школе (ПЕРУНИЧИЋ 1978: 1406, 1472).⁸ У поменутих школама предавао је француски и латински језик (приватна гимназија), српску историју, општу историју, географију, литерарне облике, лепо писање, а 1900/1901. године и етнографију (учитељска школа) (ПЕРУНИЧИЋ 1978: 1388, 1446, 1449, 1461, 1598, 1601).⁹ Током 1902. године уписао је један семестар на универзитету у Бечу и исте године одбранио је докторску дисертацију на универзитету у Минхену (Philosophischen Facultät

⁶ Мада у монографији *Прва нишка гимназија* Радивоја М. Петковића постоји податак да је Ђорђевић и као професор радио у овој школи (ПЕТКОВИЋ 1972: 65) о овоме, чини се, треба судити на основу података које је сам Ђорђевић оставио. Годишњаку СКА он је, као дописни члан приложио своју библиографију у којој је, између осталог, речено да је био свршени ученик више гимназије у Нишу (видети: ЂОРЂЕВИЋ 1921: 193). Нико од његових биографа, као ни сестра и сестричине које су писале о његовом животу и раду, није навео податак да је радио у нишкој гимназији као професор.

⁷ Према подацима из рукописа Ђорђевићеве сестре, Тихомир је одбио ову понуду уз образложење да није за такав посао. Захваљујући представницима среза, према њеним наводима, рекао је следеће: „Хвала вам на пажњи и поверењу, али ја осећам да не бих могао медицину да учим, а да вас и себе обмањујем, то нећу. Знам да ми неће бити лако да се школујем без ичије помоћи, али ћу се помучити и ја и моји родитељи, па ако Бог хоће, испливаћемо.” (ЈАНКОВИЋ Д. б. г. : 4, пагинација у целини: 87).

⁸ Годину дана раније, 1895. године, руководио је, на препоруку Српске краљевске академије, археолошким истраживањима у Суботинцу, селу крај Алексинца (МЛАДЕНОВИЋ 1977: 176).

⁹ Дискутабилна је тачност податка наведеног у раду Драгомира Врећића *Др Тихомир Ђорђевић и његов часопис на преласку из XIX и XX век* (ВРЕЋИЋ 1978: 167), у коме је речено да је Етнографија српских земаља уведена школске 1899/1900. године. И у самом *Караџићу*, на који се позива аутор рада, пише да је реч о почетку „ове школске године“. То је, будући да вест у *Караџићевом* Гласнику бива саопштена у броју 11 и 12 за децембар 1900. године, школска 1900/1901, те је могуће да предмет бива уведен и ове године.

Section I der Ludwig – Maximilian – Universität München) под називом *Die Zigeuner in Serbien*.¹⁰ Крајем септембра (тачније, 29. септембра) 1905. године премештен је у Београд у коме у Првој мушкој гимназији ради до 1906. године (ЂОРЂЕВИЋ 1921: 194; Јанковић 1978: 391). Када је, захваљујући ангажовању Јована Цвијића, на Филозофском факултету Универзитета у Београду основан Етнолошки семинар (БАРЈАКТАРОВИЋ 1994: 229), Ђорђевић заједно са Јованом Ердељановићем постаје доцент и предавач на овом факултету. У звање ванредног професора изабран је 1919. године, а редовни постаје 1921. Пензионисан је 1938. године.

Тихомир Р. Ђорђевић је био члан Српске Краљевске Академије (члан Етнографског одбора постао је 1905. године; за дописног члана кандидован је 1906, без успеха; године 1921. изабран је за дописног – мада се из интервјуа вођеног са њим, поводом избора у редовног професора, добија податак да је реч о 1920. години,¹¹ а 1937. за редовног члана; приступну академску беседу „Порекло накита и одела“ прочитао је 1938. године¹²).

Дугогодишња каријера Тихомира Ђорђевића започета још 1888. године (формално, радом *Један прилог* у часопису Нови гласник),¹³ прекидана је, за кратко, током Балканских и Првог светског рата. Добровољно се пријавио штабу Дунавске дивизије првог позива (Пишчев 2009: 52) и био је командир болничке чете (Зајечар, Ниш) у Првом светском рату. Са војском и избеглим народом прешао је Албанију, одакле је одведен у Италију, а касније у Енглеску. До краја рата, односно до 1921. године, када се вратио

¹⁰ Тезу је објавио 1903. (први део) и 1906. (други део) године у Будимпешти. Нешто раније, понудио је Српској Краљевској Академији рукопис за објављивање, али је одбијен (МЛАДЕНОВИЋ 1977: 176).

¹¹ Могуће је да су забуну у одређивање ових датума уносили информације о избору и свечаном избору (приступним беседама) (АНОНИМ 1938: 8).

¹² Свечаној академији присуствовали су, поред председавајућих Александра Белића и Јована Радоњића, и представници Двора, верских заједница, министарства просвете, као и бројне Ђорђевићеве колеге и пријатељи (Богдан Поповић, Павле Поповић, Јован М. Јовановић, Михаило Гавриловић, Владимир Ђоровић, Слободан Јовановић, Павле Стевановић, Веселин Чајкановић, Стеван Димитријевић, Богдан Гавриловић, Вељко Петровић, Драгиша Васић, Трифун Ђукић и други).

¹³ Научком о народном животу почео се бавити и раније, како сам наводи, у гимназијским данима. Видети интервју поводом избора у редовног члана СКА: АНОНИМ 1938: 8.

у Србију, Ђорђевић је, боравећи у Лондону и Паризу, наставио да се бави научним радом (Мирчов 2008: 242). Низ предавања, између осталих и оно у Оксфорду (у Serbian Literary and Debating Society) 1918. године, у којима су промовисане српска култура и историја, одржао је у овом периоду. И у ратним годинама објављује бројне научне радове (ЈАНКОВИЋ И ЈАНКОВИЋ 1971: 42-45).

Од самог почетка професионалне и научне каријере Т. Ђорђевић био је окренут истраживањима оних области науке којима се током читавог живота бавио. Теме из етнологије, историје, књижевности, културне историје, музеологије (ЈАНКОВИЋ 1952: 10-26; ЈАНКОВИЋ 1978: 387-393; КНЕЖЕВИЋ 1995: 266), након завршених студија (и непосредно пре тога) заокупљају његову пажњу, што даје резултате објављене у чланцима, приказима и расправама у оновременој периодици. Поред проучавања архивске грађе, писаних извора из разних научних области, он је био посвећен и теренском раду. Прикупљање етнографске грађе, бележење усмених умотворина – не само српског народа, било је, може се рећи, основа у његовом истраживачком раду. То, међутим, никако не значи да, посвећен пословима на терену, Ђорђевић заборава или чак и не познаје савремене приступе пословима прикупљања, бележења и објављивања материјала. Свест о вредности коју за један народ има традиција (која се, развојем друштва и другим утицајима, мења и негује) у темељу је његових настојања да се грађа прикупља на адекватан начин и у оквиру широко засноване друштвене акције. То се одразило и на његов научни рад, као и на општедруштвене послове којих у животу Т. Ђорђевића није било мало.

Разноврсност која је карактерисала његов научни опус (области којима се бавио, ангажованост на приређивању и уређивачким пословима и сл.) обележила је и друштвени ангажман. Тако је Ђорђевић учествовао у формирању и раду Филозофског факултета у Скопљу, обнови и реорганизацији Скопског научног друштва (ДРОБЊАКОВИЋ 1952: 550; МИРЧОВ 2007: 265), утицао на увођење етнологије као наставног предмета у седмом разреду ондашњих гимназија у Србији, од школске 1930-1931, (БАРЈАКТАРОВИЋ 1952: 260), био председник Српске књижевне задруге,¹⁴

¹⁴ За време немачке окупације Србије у Другом светском рату, Ђорђевић је смењен са положаја председника Српске књижевне задруге. Министар у

Главног просветног савета, Задужбине Николе Чупића¹⁵ и Друштва светог Саве.¹⁶

Тихомир Ђорђевић бавио се и уређивачким пословима. На почетку професионалне каријере, покренуо је и уређивао фолклорни часопис *Караџић*. По преласку у Београд, уређивао је неколико књига *Српског етнографског зборника*,¹⁷ *Споменика Српске Краљевске Академије*, *Гласника Етнографског музеја* и *Просветни гласник*. Био је у уредништву *Прилога за књижевност, језик, историју и фолклор*, *Српског књижевног гласника*,¹⁸ а сауредник *Братства* и *Гласника историјског друштва* у Новом Саду. Заједно са професором Хенриком Барићем покренуо је *Архив за арбанашку старину, језик и етнологију*. Приредио је и прикупио *Циганске народне приповетке* (1933). У сарадњи са Веселином Чајкановићем

ондашњој влади В. Јонић, убрзо након што су откривене извесне неправилности у раду комесаријата који је заменио Ђорђевића, понудио је академику да се на то место врати, што је он одбио. У изворима посвећеним његовом животу и раду често је навођен Ђорђевићев одговор министру („Ја сам на то место дошао вољом народа а не одлуком министра“). Чини се да је за слику о Ђорђевићевој потреби да делује зарад општег добра илустративно и то да је Јонићу, том приликом, саветовао да се одмах и пре свега заштити остатак имовине Задруге. Према записима Љубице Јанковић, рекао је и да Задругу треба предати „једном човеку, поштену, уредну и који има љубави према Задрузи да је просто чува и ништа више све до бољих идеја о томе шта треба предузети“ (ЈАНКОВИЋ б. г.: 2-3, пагинација у целини: 130-131).

¹⁵ Задужбина је основана 1871. године. Ђорђевић је на месту председника био двадесет година (видети: ПАВЛОВИЋ 2007: 36).

¹⁶ Просветно-културно друштво основано у Београду 1886. године у циљу одржања и развоја националне културе и идентитета. Са групом књижевних јавних и научних радника, свештеника, основао га је Светомир К. Николајевић (РАУНОВИЋ: 1971, 104).

¹⁷ *Српске народне игре*, I, СЕЗ IX, Београд, 1907; *Обичаји народа српскога*, књ. 2 (из среза бољевачког), сакупио Саватије Грбић, СЕЗ, књ. 14, Београд, 1909; *Из среза хомољског*, Саватије Грбић, СЕЗ, *Обичаји народа српскога*, књ. 19, Београд, 1914; *Различита грађа за народни живот и обичаје*, СЕЗ, књ. 32, Друго одељење, *Живот и обичаји народни*, књ. 14, Београд, 1925 (заједно са В. Чајкановићем); *Архивска грађа за занате и еснафе у Србији од другог устанка до еснафске уредбе 1847. године*, Београд, 1925; *Занати еснафи у Расини*, скупио Ст. М. Милојевић, СЕЗ, књ. XLII, Београд, 1928 СЕЗ, књ. XL, Београд, 1927. Видети и: ЈАНКОВИЋ 1978: 388.

¹⁸ Крајем 1905. године или почетком 1906. године (сам Ђорђевић оставља различите податке: упор. његове чланке *Пиждонон вторник* (ЂОРЂЕВИЋ 1940: 262) и *Јован Скерлић и моја сарадња у „Срском књижевном гласнику* (ЂОРЂЕВИЋ 1924: 86-87) постао је члан редакционог одбора часописа. Од 1925. био је, заједно са Јованом Ердељановићем, власник и уредник листа.

направио је избор песама из Вукових збирки и објавио их у *Српској народној песмарици (Из старих ризница*, Београд, 1929). Поред тога, био је дописни члан ЈАЗУ, Словенског института у Прагу, Друштва за проучавање Цигана, редовни члан Скопског научног друштва у Скопљу, члан Књижевног одбора Матице српске, Занатске коморе итд.

Личност Тихомира Ђорђевића, поред плодног научног рада, несебичне и посвећене ангажованости на разним пословима који су за циљ имали, у основи, добробит и напредак српске науке, културе, друштва у целини, красиле су и друге вредности. Ерудицију, достојанственост и отмено држање пратила је необична скромност која је долазила до изражаја у његовом научном раду и обичном животу. У сећањима савременика често се могу срести коментари у којима се Ђорђевић помиње као предусретљива, отворена, стрпљива, блага особа: према речима Јаше Продановића, био је „један од честитих људи, светла карактера и ретке савесности“ (АНТОНИЈЕВИЋ 1969: 139). Такав је био у контакту са најближима¹⁹, али и према својим пријатељима, студентима (ДРОБЊАКОВИЋ 1952: 550), сарадницима²⁰. Посвећеност и пожртвованост, поштовање

¹⁹ Љубица и Даница Јанковић, као и њихова мајка Драга С. Јанковић, истакле су чињеницу да је Тихомир, након очеве смрти, бринуо о породици, а касније исплаћивао материјалне трошкове Владимирова студирања на конзерваторијуму у Бечу (ЈАНКОВИЋ Д. б. г. : 8, пагинација у целини стр. 91). Вероватно не треба сматрати случајношћу чињеницу да су се, поред Владимира, фолклористиком бавиле и Ђорђевићеве сестричине. Наиме, он је желео да Љубица студира етнологију и грчки језик „да би се посветила проучавању веза између српске и византиске књижевности“ (ЈАНКОВИЋ б. г.: 10-11, пагинација у целини 138-139). Претпоставља се да је управо по ујаковој жељи прикупљала грађу за библиографију народних приповедака објављених у српској периодици. Даница је „наменио“ усмене пословице и загонетке. Обе су, међутим, одабрале етнокорологију и учиниле задовољним обојицу ујака: „Ујак Тихомир је сматрао да треба да се посвете само научном раду, а ујак Владимир да раде на оживљавању и ширењу ове гране народне уметности. Оне су покушале да споје и једно и друго. Да су послушале ујака Тихомира, уштеделе би себи многу и многу горчину, али никад не би толико упознале суштину народних игара заједно са целим комплексом њихових компонената и пратилаца, нити би могле створити своју теорију и сопствени систем рада на овоме пољу“ (ЈАНКОВИЋ б.г., 11, пагинација у целини 139).

²⁰ Из писама Веселина Чајкановића упућених Ђорђевићу (били су дугогодишњи искрени пријатељи и сарадници) из Бизерте, за време Првог светског рата, може се видети како Ђорђевић настоји да помогне млађем колеги саветима, књигама које му шаље, напорима да га пребаци у Лондон у коме би имао много више услова за бављење научним радом. С друге стране, илустративно је са колико се

према онима који га окружују, неисцрпна радна енергија и одсуство сваке сујете учинили су Ђорђевића изузетним и увек радо виђеним. У српским научним и књижевним круговима имао је много присних пријатеља и поштовалаца (ПОПОВИЋ 2007: 865-871). Међусобно искрено уважавање види се данас и из начина на који су комуницирали, али и из чињенице да су се у многим пословима, важним за српску науку и културу, налазили заједно, позивали једни друге на сарадњу, препоручивали једни друге.²¹ У кругу Ђорђевићевих пријатеља налазили су се бројни представници златног доба српске науке на почетку 20. века: Павле Поповић, Михаило Гавриловић, Јован М. Јовановић, Веселин Чајкановић, Богдан Поповић, Јован Скерлић, Урош Џонић,²² Павле Стевановић, Фехим Барјактаревећ, Трифун Ђукић, Милутин Миланковић, Живко Милићевић и Миленко Филиповић.

Веома брзо након што је склоњен са места председника Српске књижевне задруге, почетком новембра 1941. године, Ђорђевић је ухапшен и, као и други бројни културни и научни радници (међу којима су били и А. Белић, А. Дероко, М. Ђурић, А. Леко, И. Ђаја, В. Новак, Ј. Ердељановић), одведен у логор на Бањици (АНТОНИЈЕВИЋ 1969: 139). Највећи број ових ухапшеника ослобођен је до краја децембра 1941. године. Будући да је био један од најстаријих, на слободу је пуштен и Ђорђевић. До своје смрти боравао је у окупираном Београду. Разболео се у условима у којима

поштовања и љубави Чајкановић обраћа Ђорђевићу. Говори му о заједничким пријатељима, преноси вести из окупираног Београда (о стању Ђорђевићеве куће, очуваној библиотеци и рукописима; здрављу његових најближих), тражи од њега савете, литературу итд., (МИРЧОВ 2008: 234-236).

²¹ Поред активности у покретању и уређивању значајних часописа (*Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, Српски књижевни гласник*), треба поменути нпр. и рад на прикупљању материјала за ратно издање *Енциклопедије Југославије*. Лепу илустрацију несебичности и пријатељства повезаних са посвећеношћу науци и пословима општег добра дао је у својим мемоарима и Милутин Миланковић, описујући сарадњу двојице присних пријатеља, Павла Поповића и Тихомира Ђорђевића, на прикупљању литературе за тзв. Српски семинар на Филозофском факултету у Београду (МИЛАНКОВИЋ 1988: 166-168).

²² Уз Ђорђевића су, док је пратио последње дане живота свога брата Владимира, били Џонић, Барјактаревећ, П. Стевановић. Урош Џонић је редовни његов посетилац док борава у санаторијуму и касније, непосредно пред смрт, у дому породице Јанковић (ЈАНКОВИЋ 1 б. г. а, 12-55, пагинација у целини стр. 140-183).

је лечење било веома отежано. Окупација и савезничко бомбардовање Београда умањили су и оно мало могућности да се избори са тешким болестима: није било довољно хране и лекова, санаторијум у коме је боравио био је срушен, а он пребачен у породичну кућу своје сестре и зета, без могућности за праву лекарску негу. Преминуо је 28. маја 1944. године. Сахрањен је у породичној гробници на Новом гробљу у Београду. Према његовој жељи, богата лична библиотека још 1941. године завештана је, у бомбардовању готово потпуно уништеној, Народној библиотеци Србије.²³ Њој је, поред књига, предато још драгоцене грађе (углавном рукописа браће Ђорђевић и разних докумената) коју је породица Јанковић поверила на чување трезору Народне банке (услед ратних дејстава, било је неопходно тај део заоставштине склонити на сигурно).²⁴ Десетак година касније, Љубица и Даница Јанковић предале су део Ђорђевићеве преписке, а 1971. године сву преосталу заоставштину (ОБРОВАЧКИ 2000: 117-124).

2. Избор из допуњене библиографије радова Тихомира Р. Ђорђевића

Изрази библиографије радова Тихомира Р. Ђорђевића приступало се у више наврата²⁵ што није био нимало једноставан задатак, с обзиром на изузетно богат корпус, објављене радове, чланке и приказе по старим и ретким часописима (теже доступним, без библиографија, са недовољно поузданим библиографијама), као

²³ Формално, библиотека Тихомира Ђорђевића предата је Народној библиотеци на основу закључка средњег суда за IV реон града Београда од 1. октобра 1945. године. Након пописивања, Библиотека је преузела поклон и 13. 07. 1946. године потврдила пријем. Неколико дана касније, породица Јанковић предала је и двадесетак кутија сепарата, нешто рукописа, књига и Ђорђевићеве дипломе (ЈАНКОВИЋ б. г. а: 55, пагинација у целини стр. 182).

²⁴ У рукописима Историјског архива у Нишу, уз белешке Драге С. Јанковић, чува се и копија писма упућеног Народној банци Србије.

²⁵ Изабране библиографије радова објављиване су поводом Ђорђевићевих избора у чланство Српске краљевске академије (Видети: Годишњак СКА за годину 1926 (273-278) и Годишњак СКА за 1937. годину (205-210), формирања библиографије српских етнолога (ДРОБЊАКОВИЋ 1930: 161-167; ВЛАХОВИЋ 1987: 106-118), као и у оквиру поновљених издања Ђорђевићевих дела (ЉУБИЊКОВИЋ 1984: 291-299) и разних енциклопедијских издања. У међувремену, објављене су и две библиографије његовог Карацића (ЈОВАНОВИЋ 2008, ЈОВИЋ 2016). У ЈОВАНОВИЋ 2008 приложен је непотпун и на појединим местима нетачан пописрадова које је Ђорђевић објавио у свом часопису.

и на чињеницу да су бројни радови више пута прештамповани (у оквиру нових издања, под новим насловима). Најпотпунијим пописом може се сматрати онај који је, на основу грађе сестара Јанковић сачињен и објављен у *Билтену Института за проучавање фолклора у Сарајеву* (ЈАНКОВИЋ И ЈАНКОВИЋ 1955: 181-197), касније прештампан и незнатно допуњен у *Споменици посвећеној стогодишњици смрти Т. Ђорђевића* ((ЈАНКОВИЋ И ЈАНКОВИЋ 1971: 31-65). Библиографске јединице које ће бити наведене представљају избор из допуне (у припреми) овој и изабраној билиографији коју је приредио Ненад Љубинковић (ЉУБИНКОВИЋ 1984). Избор који се овде прилаже чине библиографске јединице објављене за Ђорђевићевог живота, као и оне које представљају штампане рукописе и поновљена издања Ђорђевићевих књига и појединачних радова. Правила старог правописа примењена на називе рубрика, чланака и податке о приказаној литератури нису мењана.

1899.

Света гора, написао монах Сава Хиландарац, с оригинала у рукопису превео Ђура Б. Димић, професор I. Београдске гимназије. Београд. Штампано у Државној штампарији Краљевине Србије 1898, Босанска вила, 14, 3-4, стр. 54-56.

Зашто се Караџић покреће, Караџић, бр. 1, 1899, 1-4.²⁶

Народно предање о местима: Говен, Једно предање у Ћустендилу, Караџић, 1, 1899, 11-12.

Краљевић Марко у народном предању: Мислопоље, Казновића, Краљева стопа, Маркова стена, Борје, Јаруге, Ржаница, Марковина, Пискање, Павлица, Рвати, Без силе нема ништа, Караџић, 1, 1899, 12-14.

Клетве, Караџић, 1, 1899, 14-15.

Српске народне пословице, Караџић, 1, 1899, 16-18.

Задружна кућа на селу, написао М. Ђ. Милићевић (оштампано из *Годишњице XVIII*). У Београду, у штампарији Краљевине Србије, 1898. Стр. 51, Караџић, 1, 1899, 19.

Künstliche Verwandtschaft bei den Südslaven von Stanislaus Ciszewski inaugural-Dissertation zur Erlangung der Doctorwürde von der philosophischen Facultät der Universität zu Leipzig genehmigt. Leipzig, 1897. III.-114 (Erstes Capitel einer später erscheinenden Arbeit), Караџић, 1, 1899, 22.

Зборник за народни живот и обичаје Јужних Славена. На свијет издаје Југословенска Академија знаности и умјетности, Свезак I. Уредио проф. Иван Милчетић. У Загребу 1896, Књижара Југославенске Академије (дионичке тискарне). Тисак дионичке тискарне. Цијена 2. фор. 50 нч. Стр.

²⁶ У библиографију су унети само потписани Ђорђевићеви радови (пуним именом и презименом, или псеудонимима: *Т. Р. Ђ.*, *Тих. Р. Ђ.*, *Тих.* и *Т.*) из часописа *Караџић*, *Етнологија* итд.

- VIII и 358.- Свезак II. Уредио Др. Ант. Радић. У Загребу 1897. Цијена 2.0 фор. Стр V и 515.- Свезак III., прва половина. Уредио Др. Ант. Радић. У Загребу 1898. Цијена фор. 1.25. Стр. 167, Караџић, 1, 1899, 20-21.*
- Народно предање о местима: Драган-град, Караџић, 2, 1899, 35-36.*
- Српске народне загоњетке (из Пиротског округа), Караџић, 2, 1899, 42-43.*
- Белешке о фолклорним друштвима на страни, Караџић, 2, 1899, 44-46.*
- Технолошки обичаји у Срба: Дрвени угаљ, I Мала жеженица, II Велика (голема) жеженица, I Ђумурана ћорка или на колац, II Ђумурана на ковчег, Караџић, 3-4, 1899,*
- Правни обичаји у Срба: Заклетва сољу и хлебом, Плаћати с капе на капу, Јемчење, Сојевина, Предрж, Караџић, 3-4, 1899, 60-61.*
- Ловачки обичаји у Срба, Караџић, 3 и 4, 1899, 62-64.*
- Народно предање о местима: Свети Роман, Клисурса-Кури Чешма, Караџић, 3 и 4, 1899, 65, 66-67.*
- Краљевић Марко у народном предању: Краљевић Марко и брат му Андреја, Марко Краљевић, качанска девојка и дете Радојица, Иван Беговина и цар, Караџић, 3 и 4, 1899, 68-70, 70-72, 74-75.*
- Ситне белешке: Народна имена месеца, Једноданка кошуља, Јемит војвода, Плетиво, Идење у краља, Караџић, 3 и 4, 1899, 77-83.*
- Белешке о фолклорним друштвима на страни: Немачка, Аустро-Угарска, Америка, Русија, Караџић, 3 и 4, 1899,*
- Зборник за народни живот и обичаје Јужних Славена, на свијет издаје Југославенска Академија знаности и умјетности. Свезак III., друга половина (са 5 слика). Ур. Др. Ант. Радић. У Загребу 1898. Књижсара Југославенске Академије. Караџић, 3 и 4, 1899, 87-87.*
- Правни обичаји у Срба: Бедва, Вилотима, Владичко, Вула, Домашар, Емљак, Масленке, Мездраја, Пилетија, Облог, Прасина, Караџић, 5, 1899, 92-94.*
- Белешке о фолклорним друштвима на страни: Швајцарска, Караџић, 5, 1899, 105-111.*
- Српске народне загоњетке (из Пиротског округа), Караџић, 6, 1899, 118-120.*
- Белешке о фолклорним друштвима на страни: Аустро-Угарска, Караџић, 6, 1899, 120-121.*
- Ситне белешке: Зашто орао за време петровог поста цвили; Зашто је челин мед тако сладак, Караџић, 6, 1899, 123.*
- Literature oral de l' Auvergne par Paul Sébilot. Paris, Malsonneuve, éditeur. 1898. Стр. XI и 343. Цена 5 фр., Караџић, 6, 1899, 127.*
- Docteur Paul Vidault. Les superstitions médicales du Moraviau. Paris, Jouve et Boyer, 8. Стр. 94, Караџић, 6, 1899, 128.*
- Reinhold Köhler. Kleine Schriften zur Marchenforschung, herausgegeben von Johannes Volte. Weimar, Emil Felber. 8. Стр. VIII и 608, Караџић, 6, 1899, 128.*
- Српске народне загоњетке (из Пиротског округа), Караџић, 7 и 8, 1899, 154-155.*
- Грађа за зборник музичких обичаја у Срба, Караџић, 7 и 8, 1899, 155-161.*
- Српске народне загоњетке, Караџић, 9 и 10, 1899, 185-187.*
- Биљешке о култури Јужнијех Славена особито Србаља. Приопћио Вид В. Вукасовић. Преиштампано из „Дубровника“. Наклада српске Дубровачке штампарије А. Пасарића, Дубровник 1897-1899. Стр. 240, Караџић, 9 и 10, 1899, 215.*
- Elvire de Cerny. Contese légendes de Bretagne (1856/189). Preface et notes de F. Duine. Paris, Leshevaliers, 8. Стр. X и 238. Цена 23.5 франака, Караџић, 9 и 10, 1899, 215.*
- Међународни конгрес за народно предање, Караџић, 9 и 10, 1899, 216.*
- Међународни Конгрес за историју религије, Караџић, 9 и 10, 1899, 216.*

- Српске народне загонетке (из Пиротског округа)*, Караџић, 11, 1899, 224-225.
Грађа за зборник музичких обичаја у Срба, Караџић, 11, 1899, 230-241.
Louis Lanbert. Contes populaires du languedoc recueillis, publiés et traduits. Montpelier, Coulet, 8-мина, стр. IV+186, Караџић, 11, 1899, 248.
Читаоцима, Караџић, 12, 1899, 249-251.
Народно предање о местима: Град Равно, Караџић, 12, 1899, 261.
Правни обичаји у Срба: Питање чаришје, Поверење, Караџић, 12, 1899, 266-267.
Грађа за зборник музичких обичаја у Срба, Караџић, 12, 1899, 268-270.
Белешке: Ловачки светац, Караџић, 12, 1899, 273-274.
Белешке о фолклорним друштвима на страни: Чешка, Караџић, 12, 1899, 275-278.
- 1900.**
Грађа за зборник музичких обичаја у Срба, Караџић, 1900, 1, 19-21.
Српски фолклор, Караџић, 2 и 3, 1900, 25-42.
Белешке: Нешто о сакупљању народног предања: Instructions et questionnaires ar Paul Sebillot, Караџић, 2 и 3, 1900, 52-53.
Ситне белешке: Боље је сите комарце трпљети него гладне напуштати, Боља је бобова слама него празне јасле, Караџић, 2 и 3, 1900, 53-54.
Гласник Земаљског музеја у Босни и Херцеговини. Уредник Коста Херман, XII. 1900.1.– Сарајево. Земаљска штампарија, 1900. Стр. 159, Караџић, 4, 1900, 71.
Питања за прикупљање технолошких обичаја у народа српског, написао Петар М. Илић. Оштампано из „Караџића“ за 1900.г. Алексинац. Штампарија Мате Јовановића, Београд, Кнез Михаилова ул. Бр. 24, 8-мина, Стр. 27, Караџић, 5, 1900, 101.
Хроника Научног Товариштва имени Шевченка ч. 1, Львов, 1900., 3 друкарија Научног Товариштва имени Шевченка под зарядом К. Боднарског, Караџић, 5, 1900, 101.
Friedrik Starr, Catalogue of a Collexion of objects illustrating the folklore Mexico. London, D. Nut, 8-мина, Стр. IX+132 (издање Folk Lore Society-a), Караџић, 5, 1900.
G. Pitré, Feste patronali in Sicilia. Torino/Palermo. Carlo Clausen, 18, стр. LXIV+572, Караџић, 5, 1900, 102.
О убијању стараца (прилог чланку М. П. Васиљевића), Караџић, 6 и 7, 1900, 131-132.
Животиње и биље у народном предању: Зеца, Ласица, Трепетелика, Караџић, 8 и 9, 1900, 147-149.
Белешке о тајним језицима (у Алексинцу), Караџић, 8 и 9, 1900, 156-164.
Са Париске изложбе, Караџић, 8 и 9, 1900, 165-168.
Приноси за историју старог српског права од Алексе С. Јовановића, други део. Београд. Нова трговачка штампарија, Кнез Михаилова улица. 1900, 8-мина, стр. 156. Цена два динара или круне, Караџић, 8 и 9, 1900, 172-173.
Упутство за скупљање грађе из народне медицине од Др С. Ватова, стрт. 8., Караџић, 8 и 9, 1900, 173.
Етнографски музеј Српских земаља на међународној изложби у Паризу 1900.– Musée Ethnographique Serbe, Exposition universelle de Paris.– Catalogue du Musée Ethnographique Serbe, Караџић, 8 и 9, 1900, 173.
Dictionnaire international de Folkloristes contemporaines contenant tous les folkloristes notables des deux mondes, avec leur portrait, leurs noms, prenomes et pseudonymes, le lieux et la date de leur naissance, leur profession, leur adresse, leur fonction, grades et titres, leurs oeuvres, leurs écrits, et les indications bibliographiques qui s'y rapportent, publiés sous la direction de M. Henry Carnoy, professeur au Lycée Montaigne, directeur de la Tradition et des En-

- fants du Nord. Bureaux à l'imprimerie de l'Armorial Francais G. Colombier, 4, Rue Cassette, Paris (Direction générale et administratin M. Henry Carnoy, 117. Rue Notre- Dame- des -Champs, Paris), Караџић, 8 и 9, 1900, 173.*
- Правни обичаји у Срба: Темија, Караџић, 10, 1900, 185-187.*
- Са Париске изложбе, Караџић, 10, 1900, 191-195.*
- Српски уметници у италијанским писмима XVII столећа, приопћује В. Божишић (из XXXVIII Споменика Српске Краљевске академије). Београд. Штампано у Државној Штампарији Краљевине Србије 1900., 4-на, стр. 13, Караџић, 10, 1900, 195-196.*
- И опет о стручним изразима у законима. Написао Др. В. Божишић. Прештампано из „Мјесечника“. У Загребу: Тисак Дионичке Тискарне, 1900., 8-мина. Стр. 19, Караџић, 10, 1900, 196.*
- Упутства за прикупљање правних обичаја српскога народа. Издање Правничког друштва на Великој школи. Београд. Државна Штампарија Краљевине Србије. 1900. 12-на, стр. 41, Караџић, 10, 1900, 196-197.*
- Вид Вулетић Вукасовић, Караџић, 11 и 12, 1900, 199-202.*
- Са Париске изложбе, Караџић, 11 и 12, 1900, 232-236.*
- Грађа за технолошки рјечник женског ручног рада. Прикупља Јелица Беловић Бернадзиковска. Сепаратни отисак из „Школског Вјесника“. Сарајево, 1898. Земаљска штампарија. 4-тина, Караџић, 11 и 12, 1900, 236-237.*
- Зборник за народни живот и обичаје Јужних Славена, на свијет издаје Југословенска Академија Знаности и Умјетности. Свезак V., 1. половина. Уредио Др. Ант. Радић. У Загребу, 1900. Књижара Југославенске Академије (Дионичке Тискарне). Тисак Дионичке Тискарне. Цијена 2, 50 круна. 8-мина, стр. 160, Караџић, 11 и 12, 1900, 237.*
- Сборник за народни умотворения, наука и книжнина, издава Министерството на народното просвешение, книга XVI и XXI. Софија. Државна печатница, 1900. Цена за обе књиге 10 лева (динара). 4-тина., Караџић, 11 и 12, 1900, 237-238.*
- Македонија. Етнографиа и Статистика отъ Василь Кжичовъ. Съ 11 карти. Издава българското книжовно дружество въ Софија, Софија, Државна Печатница, 1900, VI-341. Цена 4 и по лева, Караџић, 11 и 12, 1900, 238.*
- 1901.**
- Народне мере, Караџић, 1, 1901, 10-16.*
- Са Париске изложбе, Караџић, 1, 1901, 10-24.*
- Народне мере, Караџић, 4, 1901, 83-86.*
- Белешке: Машицаније у „Горском Вијенцу“, Караџић, 6 и 7, 1901, 137-144.*
- Белешке: Остаци обожавања дрвета у нас, Караџић, 6 и 7, 1901, 144-148.*
- Помози бог, гаде, Караџић, 8 и 9, 1901, 177.*
- Животиње и биље у народном предању: Лозина суза, Караџић, 10, 1901, 200.*
- Белешке: Снохачество, Караџић, 10, 1901, 201-202.*
- Молба за дъждъ, фолклорна студия от А. П. Стоиловъ, 4-тина, стр. 12, Караџић, 10, 1901, 203-207.*
- Некролог: Karl Weinhhold, Караџић, 10, 1901, 207-208.*
- Белешке: Једна турска особина у српскоме језику, Караџић, 11, 1901, 225-227.*
- Стари словенски погреб од Др Симе Тројановића, одштампано из Српског Књижевног Гласника. Београд. Штампарија Д. Димитријевића, Иванбегова улица бр. 1. 1901. 8°, стр. 25; Стари словенски погреб, написао Др Милоје М. Васић (Одштампано из „Бранкова кола“), Сремски Карловци, Српска Манастирска Штампарија, 1901.-456. 12°, стр. 26, Караџић, 11, 1901, 230-231.*
- 1903.**
- Оглед из граматике народнога говора у Алексиначкој Морави, Караџић, 1, 1903, 1-9.*

- Программа для собирания Этнографических предметов. Издание Этнографического Отдела Русского Музея Императора Александра III 1902. Типография Т-ва „Народная полза“ Спб. Коломенская 39. 8°, стр. 41, Караџић, 1, 1903, 81.*
- Оглед из граматике народнога говора у Алексиначкој Морави, Караџић, 2, 1903, 85-96.*
- Медецински обичаји у Срба: Спавање, Падавица, Лупање срца, Против болова у стомаку, Караџић, 2, 1903, 125-126.*
- Белешке: Новији радови на словенској фолклори, Караџић, 2, 1903, 130-138.*
- Белешке: Задах од Европљана, Караџић, 2, 1903, 148-150.*
- Издање Чупићеве Задужбине 52 –Лазарица или Бој на Косову, народна епоеја у 20 песама. Из народних песама и њихових одломака саставио Срета Ј. Стојковић. Београд. Штампарија Д. Димитријевића, Иван-бегова улица бр 1, 1903. Цена 2 динара. 8°, стр. 256, Караџић, 2, 1903, 152-154.*
- Бола Хјусен-ага, Караџић, 3, 1903, 179-184.*
- Животиње и биље у народном предању: Бели лук, Караџић, 3, 1903, 194-195.*
- Медецински обичаји у Срба: Амајлија, Караџић, 3, 1903, 195-205.*
- Ситне белешке: Идење у здравац, Караџић, 3, 1903, 208-209.*
- Гласник: Др. Хајнрих Шуриц, Караџић, 3, 1903, 216.*
- Народно предање о местима: Леген-град, Караџић, 4, 1903, 225-226.*
- Ситне белешке: Кола, Горка пљунка, То там било, Караџић, 4, 1903, 232.*
- 1905.**
- Zum Spraschshatz moslimisher Zigeuner in Serbien, Anthropophyteia, II, 1905, 17-18.*
- Erzahlungen moslimisher Zigeuner aus dem Moravagebeite, Anthropophyteia, II, 1905, 154-172.*
- 1906.**
- Die zigeuner in Serbien, II, Mitteilungen zur Cigeunerkinde, Budapest, 1906, 87-117.*
- Poggio Bracciolini, Ubersetzung, Einleitung und Anmerkungen von Alfred Semeran. (Romanische Meistererzähler herausgegeben von Dr Friedrich S. Krauss, IV Band), Leipzig 1905, Српски књижевни гласник, XVII, 3.*
- 1951.**
- Народне епске песме у прози, Зборник радова САНУ, књ. XIV, 2, 1951, 167-195.*
- 1983.**
- Из Србије кнеза Милоша: културне прилике од 1815-1839, поговор Б. Јовановић, Београд: Просвета.*
- 1984.**
- Наш народни живот I-IV, приредио Н. Љубинковић, Београд: Просвета.*
- 1985.**
- Зле очи у веровању Јужних Словена, поговор Љ. Раденковић, Београд: Просвета.*
- 1989.**
- Вештица и вила у нашем народном предању, приређивање и поговор Нада Поповић Перишић, Београд : Народна библиотека Србије ; Горњи Милановац : Дечје новине.*
- 1990.**
- Српске колоније у Будиму и околини. Књижевност. Београд: Просвета.*
- Деца у веровањима и обичајима нашега народа, Београд: Идеа; Ниш: Просвета.*
- Македонија, Београд: Танеси.*

1995.

Српски фолклор, у: *Критичка мисао филозофа и научника: изабрани критички радови Божидара Кнежевића, Бранислава Петронијевића, Јована Цвијића, Тихомира Ђорђевића, Николаја Велимировића, Јустина Поповића, Владимира Вујића, Ксеније Атанасијевић и Душана Недељковића*. Приредио М. Радуловић. Нови Сад : Матица српска ; Београд : Институт за књижевност и уметност, 267-284.

Народни песник и народна традиција, у: *Критичка мисао филозофа и научника: изабрани критички радови Божидара Кнежевића, Бранислава Петронијевића, Јована Цвијића, Тихомира Ђорђевића, Николаја Велимировића, Јустина Поповића, Владимира Вујића, Ксеније Атанасијевић и Душана Недељковића*. Приредио М. Радуловић. Нови Сад : Матица српска ; Београд : Институт за књижевност и уметност, 285-289.

Сузе Шарца Краљевића Марка, у: *Критичка мисао филозофа и научника: изабрани критички радови Божидара Кнежевића, Бранислава Петронијевића, Јована Цвијића, Тихомира Ђорђевића, Николаја Велимировића, Јустина Поповића, Владимира Вујића, Ксеније Атанасијевић и Душана Недељковића*. Приредио М. Радуловић. Нови Сад : Матица српска ; Београд : Институт за књижевност и уметност, 290-297.

1997.

Белешка о Власотинцу, Власотинце: КЦ Власотинце.

1999.

О етнологији, Национална култура, Београд: Слободна књига, 25-29.

2002.

Србија пре сто година : (XIX) век. Београд : Сигнатуре, 2002.

Храна у Србији Кнеза Милоша. Даница : српски народни илустровани календар за годину 2002, Београд: Вукова задужбина.

Испуњавање снова: ромске народне приповетке, Ниш: Просвета.

Животни круг: рођење, свадба и смрт у веровању и обичајима нашег народа, предговор П. Шарчевић, Ниш: Просвета.

2004.

Кроз наше Румуне: путописне белешке, Бор: Ariadne Filum.

2006.

Истина у погледу Румуна у Србији, приређивање и поговор Р. Д. Ракић, Бор: Народна библиотека.

2008.

Србија пре сто година : (XIX) век. Београд : Етхос, 2008.

2011.

Архивска грађа за насеља у Србији у време прве владе кнеза Милоша : (1815-1839). - Фототипско издање из 1926. године; *Становништво у Србији после велике сеобе 1690. године* - Фототипско издање из 1927. године; *Насељавање Србије за време прве владе кнеза Милоша Обреновића*. - Фототипско издање из 1921. године; *Село као друштвена заједница за време прве владе кнеза Милоша*. - Фототипско издање из 1922. године; *Збијање кућа и ушоравање села под кнезом Милошем*. - Фототипско изд. из 1914. године; *Вароши у Србији за време прве владе кнеза Милоша Обреновића*. - Фототипско изд. из 1921. године, у: *Насељавање Србије : насеља, порекло становништва, обичаји* / приредио Борисав Челиковић, Београд: Службени гласник.

2012.

Економија и еволуција насеља. - Фототипско издање из 1912, у: *Млава, Хомоље, Звижд : насеља, порекло становништва, обичаји*, приредио Борисав Челиковић. Београд: Службени гласник: САНУ, 2012.

2013.

Алексинац после ослобођења од Турака 1833. године. - Фототипско издање из 1934. године; *Белешке о тајним језицима у Алексинцу.* - Фототипско издање из 1900. године; *Оглед из граматике народног говора у Алексиначкој Морави.* - Фототипско издање из 1900. године, у: *Алексиначко Поморавље, Бања, Голак : насеља, порекло становништва, обичаји /* приредио Борисав Челиковић, Београд: Службени гласник: САНУ.

Доситеј Обрадовић и фолклорно градиво, у: Споменица Доситеју Обрадовићу, уредник Драган М. Митровић. Београд : Правни факултет Универзитета, Центар за издаваштво и информисање, 35-46.

Jevreji Balkanskog poluostrva, у: Jevrejstvo, antisemitizam i holokaust : zbornik radova / priredio Đorđe N. Lopičić, 66-77.

Ђаво у нашем народном веровању. *Књижевна историја*, 47, 157, 9-44.

2016.

У Трну: путописна белешка. Фототипско издање из 1897. у: *Власина и Крајиште: насеља, порекло становништва, обичаји/* приредио Борислав Челиковић. Београд: Службени гласник.

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

- ВЛАХОВИЋ 1987: Влаховић, Петар. Писци наше етнологије и антропологије, *Етноантрополошки проблеми*, 1, 106-118.
- ВРЕЋИЋ 1978: Вређић, Драгољуб. Др Тихомир Ђорђевић и његов часопис на преласку из XIX и XX век. *Нишки зборник*, 5, децембар, 167-178.
- ЂОРЂЕВИЋ 1906: Ђорђевић, Тихомир Р. Кроз наше Румуне, *Српски књижевни гласник*, књ. XVI, св. 7, 526-532.
- ЂОРЂЕВИЋ 1921: Ђорђевић, Тихомир Р. Ђорђевић: дописни члан, *Годишњак Српске краљевске академије*, XXIX, Српска краљевска академија, 192-194.
- ЂОРЂЕВИЋ 1924: Ђорђевић, Тихомир Р. Јован Скерлић и моја сарадња у Српском књижевном гласнику, *Српски књижевни гласник*, XII/2, НС, 86-88.
- ЂОРЂЕВИЋ 1934: Ђорђевић, Тихомир Р. Јован Скерлић и Никола Пашић, *Српски књижевни гласник*, XII/2, НС, 142-144.
- ЂОРЂЕВИЋ 1940: Ђорђевић, Тихомир Р. Пиждонов вторник, *Српски књижевни гласник*, LX, 262-264.
- ЂОРЂЕВИЋ 1984: Ђорђевић, Тихомир Р. *Наш народни живот I-IV*, приређивање и поговор Н. Љубинковић, Београд: Просвета.
- ЈАНКОВИЋ 1952: Јанковић, Љубица С. Тихомир Р. Ђорђевић као музеолог, *Музеји*, бр. 7, 10-26.
- ЈАНКОВИЋ 1978: Јанковић, Љубица С. Тихомир Р. Ђорђевић у историји етнологије, *Глас САНУ*, CCCVII, 387-393.
- ЈОВАНОВИЋ 2013: Јовановић, Петар. С. Бања, у: Б. Челиковић (прир.) *Алексиначко Поморавље. Бања. Голак*. Београд: Службени гласник, 7-132.
- ЈОВАНОВИЋ 2008: Јовановић, Миљивоје Р. *Из народне руке и народне душе: истраживачка поетика Тихомира Р. Ђорђевића у часопису Карацић*. Крушевац: Багдала.
- ЈОВИЋ 2016: Јовић, Даница. Библиографија часописа Карацић, *Фолклористика*, I, 1, 149-224.

- РАУНОВИЋ 1971: Paunović, Siniša. Društvo Sv. Save, *Jugoslovenski književni leksikon*, Novi Sad: Matica srpska, 104-105.
- КНЕЖЕВИЋ 1995: Кнежевић, Сребрица. Професор етнологије, Тихомир Р. Ђорђевић и његово проучавање медицинских прилика у књижевности, *Гласник Етнографског института САНУ*, XLIV, 261-270.
- МИЛАНКОВИЋ 1988: Миланковић, Милутин. *Успомене, доживљаји, сазнања*, II, Београд: НОЛИТ.
- МИРЧОВ 2007: Мирчов, Светлана. Писма Владимира Ђоровића упућена Тихомиру Р. Ђорђевићу, *Токови историје*, 1-2, 261-266.
- МИРЧОВ 2008: Мирчов, Светлана. Писма Веселина Чајкановића упућена Тихомиру Р. Ђорђевићу током Првог светског рата, у: *Европске идеје, античка цивилизација и српска култура* (зборник радова), Београд: Друштво за античке студије Србије/Службени гласник, 234-261.
- МЛАДЕНОВИЋ 1977: Младеновић, Оливера. Око расправе Тихомира Ђорђевића „Српске народне игре”, *Гласник Етнографског института Српске академије наука и уметности*, књ. XXVI, 175-189.
- ОБРОВАЧКИ 2000: Обровачки, Љубодраг. Заоставштина Тихомира Р. Ђорђевића у легату сестара Јанковић, *Гласник Народне библиотеке Србије*, 2, 1, 117-124.
- ПАВЛОВИЋ 2007: Павловић, Бранка. *Поруке времена прошлих: историја и традиција филантропије у Србији у XIX и XX веку*, Београд, 2007.
- ПЕРУНИЧИЋ 1978: Перуничкић, Бранко. *Алексинац и околина*, Београд, 1978.
- ПЕТКОВИЋ 1972: Петковић, Радивоје М. *Прва нишка гимназија 1878-1968*, Ниш: Гимназија „Стеван Сремац“.
- ПИШЧЕВ 2009: Пишчев, Марко. Политичка етнографија и српска интелектуална елита у време стварања Југославије 1914-1919, *Етнологско-антрополошке свеске*, 14, 3, 52.
- ПОПОВИЋ 2007: Поповић, Радован. Писма писца Тихомиру Ђорђевићу. *Летопис Матице српске*, 183/480, 5, 865-871.
- ПОПОВИЋ 2011: Поповић, Данијела. Библиографија радова о Тихомиру Р. Ђорђевићу, Ниш: *Philologia mediana*, III, 3, 529-541.
- ЦВИЈИЋ 1922: Цвијић, Јован. *Метанастизичка кретања, њихови узроци и последице*, Насеља и порекло становништва, књига 12, Београд: СЕЗ, књига XXIV, 1-96.

ИЗВОРИ

- АНОНИМ 1926: Аноним. Д-р Тихомир Р. Ђорђевић: дописни члан. Радови од 1921. године до данас, *Годишњак СКА*, XXXV, 273- 278.
- АНОНИМ 1937. Аноним, Д-р Тихомир Р. Ђорђевић: прави члан. Радови од 1927. до данас, *Годишњак СКА*, XLVII, 205-210.
- АНОНИМ 1938: Аноним. Г. Др. Тихомир Ђорђевић прочитаће данас своју академску беседу”, *Политика*, 02. 01, 8.
- АНТОНИЈЕВИЋ 1969: Антонијевић, Драгослав, Тихомир Ђорђевић и његово научно дело, *Зборник за друштвене науке Матице српске*, 53, 139-150.
- БАРЈАКТАРОВИЋ 1953: М. Р. Барјактаровић. Др Тихомир Р. Ђорђевић и његов рад: 1886-1944, *Гласник Етнографског музеја у Београду*, књ. XVI, 256-261.
- БАРЈАКТАРОВИЋ 1994: М. Барјактаровић. Поводом педесетогодишњице од смрти Тихомира Ђорђевића и Јована Ердџановића, *Гласник Етнографског института САНУ*, књ. XLIII, 229-231.
- ДРОБЊАКОВИЋ 1930: Дробњаковић, Боривоје, Библиографија радова наших етнолога, *Гласник Етнографског музеја*, 161-167.

- ДРОБЊАКОВИЋ 1952: Дробњаковић, Боривоје, Др Тихомир Р. Ђорђевић, *Гласник Етнографског института САНУ*, I, 1-2.
- БОРЂЕВИЋ 1903: Ђорђевић, Тихомир Р. Оглед из граматике народнога говора у Алексиначкој Морави, *Караџић*, 85-96.
- ЈАНКОВИЋ Д. б. г.: Јанковић, Драга Ст. „Сећања на браћу Тихомира, Владимира и Борка, *Грађа о животу и раду Тихомира Р. Ђорђевића*, VARIA 31, к.р. 102, Ниш: Историјски архив, 1-11, пагинација у целини: 83-94.
- ЈАНКОВИЋ б. г.: Јанковић, Љубица. Тихомир Р. Ђорђевић: живот и рад, *Грађа о животу и раду Тихомира Р. Ђорђевића*, VARIA 31, к.р. 102, Ниш: Историјски архив, 1-11, пагинација у целини: 129-139.
- ЈАНКОВИЋ I б. г.: Јанковић, Љубица. Боловање и смрт Тихомира Р. Ђорђевића, *Грађа о животу и раду Тихомира Р. Ђорђевића*, VARIA 31, к.р. 102, Ниш: Историјски архив, 12-55, пагинација у целини: стр. 140-183.
- ЈАНКОВИЋ И ЈАНКОВИЋ 1955: Janković, Lubica. S., Janković, Danica. Građa životu i radu Tihomira R. Đorđevića. Spisak štampanih radova Tihomira R. Đorđevića, *Bilten Instituta za proučavanje folkloru*, 3, 181-197.
- ЈАНКОВИЋ И ЈАНКОВИЋ 1971: Јанковић, Љубица С., Јанковић, Даница С. Библиографија радова Тихомира Р. Ђорђевића, *Споменица посвећена стогодишњици рођења Тихомира Ђорђевића*, Београд: САНУ, посебна издања, књ. CDXLV, Споменица, књ. 51, 31-65.
- ПОПОВИЋ 2010: Поповић, Данијела. *Тихомир Р. Ђорђевић и народна књижевност*. Необјављена докторска дисертација.
- ЉУБИНКОВИЋ 1984: Љубинковић, Ненад. Изабрана библиографија, у: Тихомир Р. Ђорђевић, *Наш народни живот*, 4, Београд: Проесвета, 291-299.

Danijela M. Popović Nikolić

CONTRIBUTION TO THE BIOGRAPHY AND BIBLIOGRAPHY OF TIHOMIR R. ĐORĐEVIĆ

Summary

This paper presents the results of a research of the life and scientific work of Tihomir R. Djordjevic, who was one of the most important Serbian folklorist and who is significant from the perspective of other scientific disciplines of socio-humanistic sciences. Less familiar facts mostly relate to an earlier periods of his life, although there are some facts that illuminate years of his full maturity and intense engagement in scientific research. The second part of the paper is dedicated to supplementing the list of bibliographic units that make the corpus of published works by Tihomir R. Djordjevic.

Key words: Tihomir R. Djordjevic, biography, bibliography, folklore, serbian science

